

POTENCJAŁ TURYSTYCZNY POJEZIERZA BRASŁAWSKIEGO (BIAŁORUŚ)

Ivan Pirozhnik
Tadeusz Szczypek
Boris Vlasov

Mińsk–Sosnowiec 2013

POTENCJAŁ TURYSTYCZNY POJEZIERZA BRASŁAWSKIEGO (BIAŁORUŚ)

Iwan I. Pirożnik
Tadeusz Szczypek
Borys. P. Własow

Mińsk–Sosnowiec 2013

POTENCJAŁ TURYSTYCZNY POJEZIERZA BRASŁAWSKIEGO (BIAŁORUŚ)

Iwan I. Pirożnik, Tadeusz Szczypek
Borys P. Własow

Wydział Geograficzny
Białoruskiego Uniwersytetu Państwowego

Mińsk–Sosnowiec 2013

Wydział Nauk o Ziemi
Uniwersytetu Śląskiego

УДК 338.483.11(476.5)

Пирожник И. И., Щипек Т., Власов Б. П. **Туристский потенциал Brasлавского поозерья (Беларусь)**. Геофак БГУ–Факультет наук о Земле Силезского университета, Минск–Сосновец, 2013, с. 50.

Рассмотрены основные элементы природных ландшафтов и историко-культурные объекты уникального региона северо-западной Беларуси. Приведена оценка рекреационно-туристского потенциала территории и основные тенденции ее туристского освоения, формирования сети туристских зон и маршрутов, экологических троп.

Рис. 20, Фот. 90, Табл. 4, Библи. названий 43.

Piżożnik I. I., Szczypiek T., Własow B. P. **Potencjał turystyczny Pojezierza Brasławskiego (Białoruś)**. Wydział Geograficzny Białoruskiego Uniwersytetu Państwowego–WNoZ UŚ, Mińsk–Sosnowiec, 2013, s. 50.

Przedstawiono główne elementy krajobrazów naturalnych oraz obiekty historyczno-kulturowe unikatowego obszaru północno-zachodniej Białorusi. Na tym tle scharakteryzowano potencjał rekreacyjno-turystyczny i główne cechy zagospodarowania turystycznego Pojezierza Brasławskiego, zwrócono uwagę na potrzebę tworzenia nowych szlaków turystycznych oraz tras ekologicznych.

Rys. 20, Fot. 90, Tab. 4, Bibl. 43.

Рецензенты/ Recenzenci

Дгн, проф. Галина И. Марцинкевич / prof. dr hab. Galina I. Marcinkiewicz

Чл.-кор. РАН Валериан А. Снытко / członek korespondent RAN Walerian A. Snytko

Copyright © 2013

by Wydział Geograficzny Białoruskiego Uniwersytetu Państwowego

by Wydział Nauk o Ziemi Uniwersytetu Śląskiego

by Authors

Wydawca:

Wydział Geograficzny Białoruskiego Uniwersytetu Państwowego

Leningradzka 16

220030 Mińsk

Wydział Nauk o Ziemi Uniwersytetu Śląskiego

Będzińska 60

41-200 Sosnowiec

T. 100

Spis treści

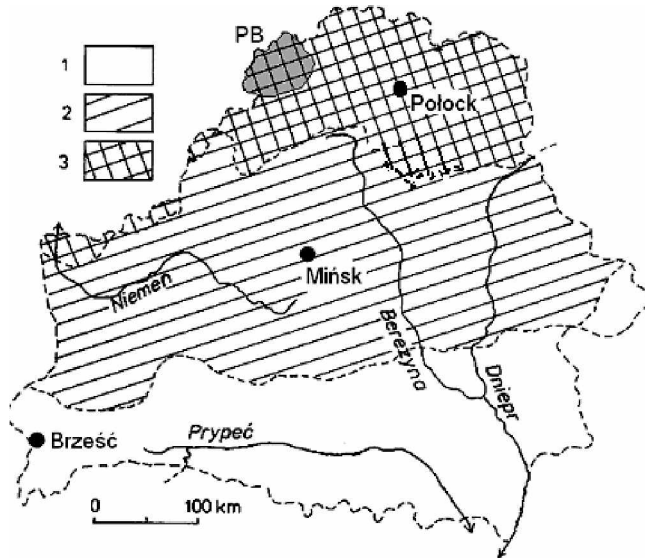
Wstęp.....	5
Zarys historii obszaru.....	7
Dziedzictwo przyrodnicze.....	9
Dziedzictwo historyczno-kulturowe.....	30
Wybrane elementy zagospodarowania turystyczno-rekreacyjnego Pojezierza Braławskiego.....	44
Zakończenie.....	48
Literatura.....	49

Содержание

Введение.....	5
Очерк истории исследуемой территории.....	7
Природное наследие.....	9
Историко-культурное наследие.....	30
Избранные элементы туристско-рекреационного освоения Браławского Поозерья.....	44
Заключение.....	48
Список литературы.....	49

WSTĘP

Pojezierze Brasławskie leży w północno-zachodniej części Białorusi. Stanowi fragment wielkiego pasa pojezierzy europejskich, ukształtowanych wzdłuż granicy ostatniego zlodowacenia plejstoceniowego. Wspomniane pojezierze wchodzi jednocześnie – jako zachodnia część – w skład Pojezierza Białoruskiego, obejmującego północną Białoruś (rys. 1).

Rys. 1. Lokalizacja Pojezierza Brasławskiego (PB) na tle zasięgów zlodowaceń wg *Atlas Respubliki...*, 1998:

1 – dnieprowskie (odry), 2 – sożskie (warty), 3 – poozierskie (wisły)

Na Pojezierzu Brasławskim, największym regionie jeziornym Białorusi, zwanym poetycko „błękitnym naszyjnikiem Białorusi” (*голубое ожерелье Беларуси*) istnieje 267 jezior o różnych powierzchniach i różnych głębokościach. Ten jeziorny krajobraz decyduje tutaj nie tylko o warunkach przyrodniczych, ale wywarł też wpływ na historię regionu i jego cechy kulturowe, a także na charakter mieszkańców i tryb ich życia: funkcjonował i funkcjonuje rozproszony system osadnictwa wiejskiego z gęstą siecią małych osad (chutorów), często liczących po 3–5 domostw.

Wspomniane jeziora tworzą kilka grup, przy czym najwyraźniejsze są trzy: na północy – grupa Obabje, w centrum – grupa brasławska, na południu – grupa bogińska (por. rys. 9).

Wyjątkowe walory przyrodnicze i kulturowe Brasławszczyzny, scharakteryzowane w dalszej części pracy, spowodowały, że 10 sierpnia 1995 roku na terenie środkowej części Pojezierza Brasławskiego utworzono Park Narodowy „Jeziora Brasławskie” (*Национальный парк „Браславские озера” – Нацыянальны парк „Браслаўскія азёры”*) (rys. 2–4, 8 i 9). Celem jego funkcjonowania jest ochrona przede wszystkim unikatowych kompleksów przyrodniczych. Jądem parku jest tzw. brasławska grupa jezior: od jez. Drywiaty na południu po jez. Snudy i jez. Wołos na północy. Park ciągnie się z po-

łudnia na północ na odcinku około 56 km, a z zachodu na wschód – na odcinku o długości od 7 do 29 km. Jego ogólna powierzchnia wynosi 69 115 ha (691,15 km²), przy czym jego 74 jeziora o ogólnej powierzchni 125,9 km² zajmują około 17%, a lasy – 46%. Na znacznych obszarach występują też bagna i torfowiska. Należy dodać, że istnieją plany zmniejszenia powierzchni parku do 64 493 ha (644,93 km²).

Rys. 2. Logo Parku Narodowego „Jeziora Braślawskie”

Dyrekcja parku ma swą siedzibę w Braślawiu.

Zamienne używane terminy: Pojezierze Braślawskie, Braślawszczyzna, ziemia braślawska są – dla uproszczenia – w niniejszej pracy utożsamiane z rejonem (powiatem) braślawskim.

Rys. 3. Park Narodowy „Jeziora Braślawskie” na białoruskim znaczku pocztowym z roku 2002, upamiętniającym Międzynarodowy Rok Ekoturystyki

Rys. 4. Pamiątkowa białoruska miedziano-niklowa moneta 1-rublowa z roku 2003, przedstawiająca mewę srebrzystą (*Larus argentatus*) krążącą nad obszarem Parku Narodowego „Jeziora Braślawskie”

Celem niniejszej pracy jest próba ujęcia warunków naturalnych omawianego regionu jako dziedzictwa przyrodniczego o znaczeniu turystycznym i rekreacyjnym oraz przedstawienie głównych walorów kulturowych o znaczeniu historycznym i również wzbudzających zainteresowanie turystów.

Praca powstała w ramach realizacji tematu „Stan geoekologiczny ekosystemów naturalnych na obszarach chronionych” (umowa o współpracy naukowej między Wydziałem Geograficznym Białoruskiego Uniwersytetu Państwowego w Mińsku i Wydziałem Nauk o Ziemi Uniwersytetu Śląskiego w Sosnowcu).

ZARYS HISTORII OBSZARU

Obszar Pojezierza Braślawskiego (Braślawszczyzna) jest zasiedlony przynajmniej od 4. tysiąclecia p.n.e. (najpierw przez plemiona kultury narewskiej, ugrofińskiej, bałtyjskiej, a później – przez wschodniosłowiańskie) i od dawien dawna stanowił teren pograniczny. Liczne wojny usprawiedliwiały wznoszenie zamków obronnych na ważnych szlakach komunikacyjnych (Braśław, Driswiaty, Druja, Ikazń).

Jest to obszar, który – dzięki bogatym, aczkolwiek nie zawsze szczęśliwym dla niego wydarzeniom historycznym – znajdował się w przeróżnych konfiguracjach politycznych. Od V do VII wieku teren ten był opanowany głównie przez plemiona bałtyjskie, ale już wtedy zaczęły się tu stopniowo osiedlać słowiańskie plemiona Krywiczów. W okresie od VII do IX w. n. e. na miejscu dzisiejszego Braślawia istniała osada założona przez Łatgalów (łot. *Latgāļi*) – plemię bałtyjskie zamieszkujące krainę historyczną Łatgalię, leżącą w granicach dzisiejszej Łotwy. W XI–XIII wieku (wg innych źródeł – już od IX wieku) opisywany obszar był częścią Księstwa Połockiego, utworzonego przez Krywiczów. W okresie panowania księcia Briaczysława Izjaślawowicza (1003–1044) zbudowano kilka umocnionych osiedli, które pełniły rolę nie tylko obronną, ale były też ośrodkami kolonizacji obszaru, ośrodkami handlowymi i rzemieślniczymi. Osiedla Księstwa Połockiego były rujnowane przez napady krzyżackie, a samo księstwo – w wyniku różnych tarć wewnętrznych – rozpadło się na szereg małych księstewek, stopniowo opanowywanych przez Litwę. Dlatego w roku 1307 Braślawszczyzna weszła w skład Wielkiego Księstwa Litewskiego. Należy tu dodać, że na przełomie XIV i XV wieku ziemia braślawska powtórnie została zasiedlona zarówno przez Słowian, jak i przez Bałtów. Od 1569 roku (zawarcie Unii Lubelskiej) obszar ten znajdował się w granicach Rzeczypospolitej Obojga Narodów.

Po II rozbiórce Polski (1793), w wyniku nowego podziału administracyjnego wschodnia część opisywanego obszaru znalazła się w imperium rosyjskim, zachodnia natomiast – jako województwo braślawskie – na Litwie. Po III rozbiórce Polski (1795) województwo to zostało zlikwidowane i cały teren wszedł w skład Rosji.

W latach 1920–1939, czyli po zaborach i po I wojnie światowej, Pojezierze Braślawskie znajdowało się w granicach Polski, na skrajnym północo-wschodzie kraju, w woj. wileńskim i obszar ten był nazywany kresami Kresów (rys. 5), a od roku 1939, choć z kilkoma różnymi epizodami odnośnie do przynależności, należy *de facto* do Białoruskiej SRR, przy czym od 1945 roku oficjalnie, a – obecnie – do Białorusi.

Aktualnie opisywany obszar leży w większości w granicach rejonu braślawskiego obwodu witebskiego. Rejon ten od północy i północo-zachodu graniczy z Łotwą, od zachodu i południo-zachodu – z Litwą (por. rys. 5), od południa i wschodu natomiast – z innymi rejonami obwodu witebskiego. Centrum administracyjne rejonu braślawskiego stanowi miasto Braśław (około 9,5 tys. mieszkańców), a oprócz niego jest tu jeszcze jedna miejscowość o charakterze miejskim: Widzy (Widze)¹ oraz ponad 600 większych lub mniejszych wiosek. Łącznie rejon ten liczy około 29 tys. mieszkańców, spośród których około 19% stanowią Polacy.

¹ W niniejszej pracy nazwy własne obiektów są podane na podstawie: *Nacionalnųj park „Braślawskije oziora”...* (2007). W niektórych przypadkach dodatkowo uwzględniono też nazwy polskie.

Rys. 5. Lokalizacja Pojezierza Braślowskiego (a) na tle współczesnych granic politycznych Europy Środkowej (b) i granic Polski sprzed II wojny światowej (c):
 1 - Polska, 2 - Białoruś, 3 - Ukraina, 4 - Litwa, 5 - Rosja, 6 - Niemcy, 7 - Czechy, 8 - Słowacja,
 9 - Austria, 10 - Węgry, 11 - Mołdawia, 12 - Rumunia, 13 - Łotwa

DZIEDZICTWO PRZYRODNICZE

Zasadnicze rysy **uksztalowania powierzchni terenu** Pojezierza Braślawskiego są związane ze stadią braślawskim ostatniego zlodowacenia poozierskiego (wisły – 14–15 tys. lat temu; por. rys. 1). W czasie tego postępu lodu oraz w kolejnym okresie intensywnego jego topnienia w północnej i środkowej części regionu powstał wał (grzęda) braślawski, czyli skomplikowana mozaika wzgórz poprzedzielanych obniżeniami i misami jezior. Na południe od tego systemu powstało wielkie jezioro połocko-dzisneńskie, a później na miejscu tego przylodowcowego zbiornika uformowała się nizinna, a wśród wzgórz wspomnianego wału – grupy jezior i pojedyncze jeziora.

Cechą współczesnej rzeźby omawianego obszaru jest więc obecność dominujących form glacialnych: płaskich i falistych równin moreny dennej, a nade wszystko obszarów moren czołowych z wyraźnymi wałami, które rozdzielają głębokie obniżenia jeziorne (fot. 1). Formy te tworzą typowy krajobraz młodoglacjalny. Wrażenie silnego rozczłonkowania terenu pogłębia się w sąsiedztwie jezior, gdzie różnice wysokości między wzniesieniami i dnami obniżeń sięgają 40–60 m. Oprócz form genezy glacialnej zachowały się tu też rozległe równiny jeziorno-lodowcowe z misami dawnych jezior wypełnionymi torfem, a także rzeźba fluwioglacjalna w postaci równin tego pochodzenia i rzadkich na tym terenie powierzchni kemowo-ozowych (w sąsiedztwie jezior: Snudy, Niedrowo i Pociach, rys. 6, fot. 2). Na tych ostatnich czasach występują fluwioglacjalne zagłębienia eworsyjne, spośród których najbardziej jest znana Diabelska Jama (*Чертювая яма*) koło Słobodki, o głębokości – wg naszych obliczeń – około 30 m (fot. 3).

Fot. 1. Falisto-wałowy krajobraz morenowy Braślawszczyzny (fot. I. I. Pirożnik)

Fot. 2. Powierzchnia kemowo-ozowa koło Słobodki (fot. I. I. Pirożnik)

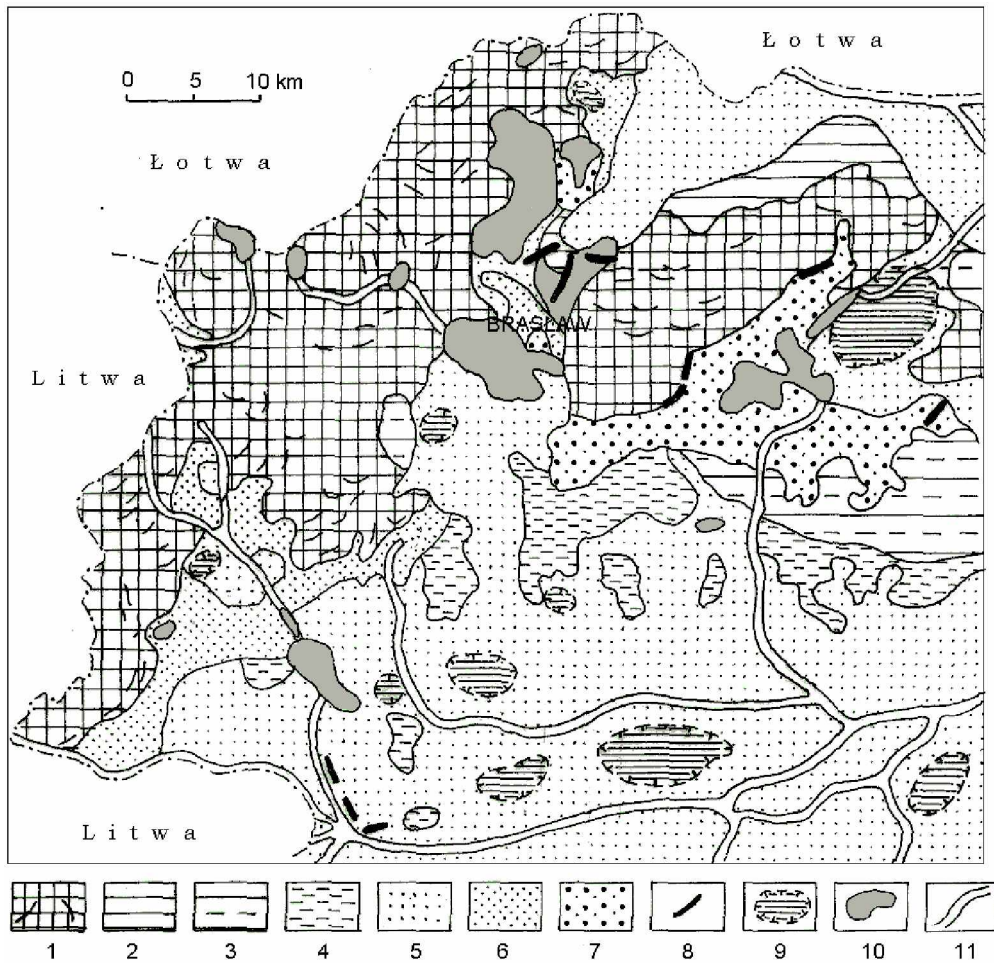

Fot. 3. Diabelska Jama koło Słobodki (fot. B. P. Własow)

Fot. 4. Głazy narzutowe na Pojezierzu Braślawskim (fot. L. Kajczenkowa – internet)

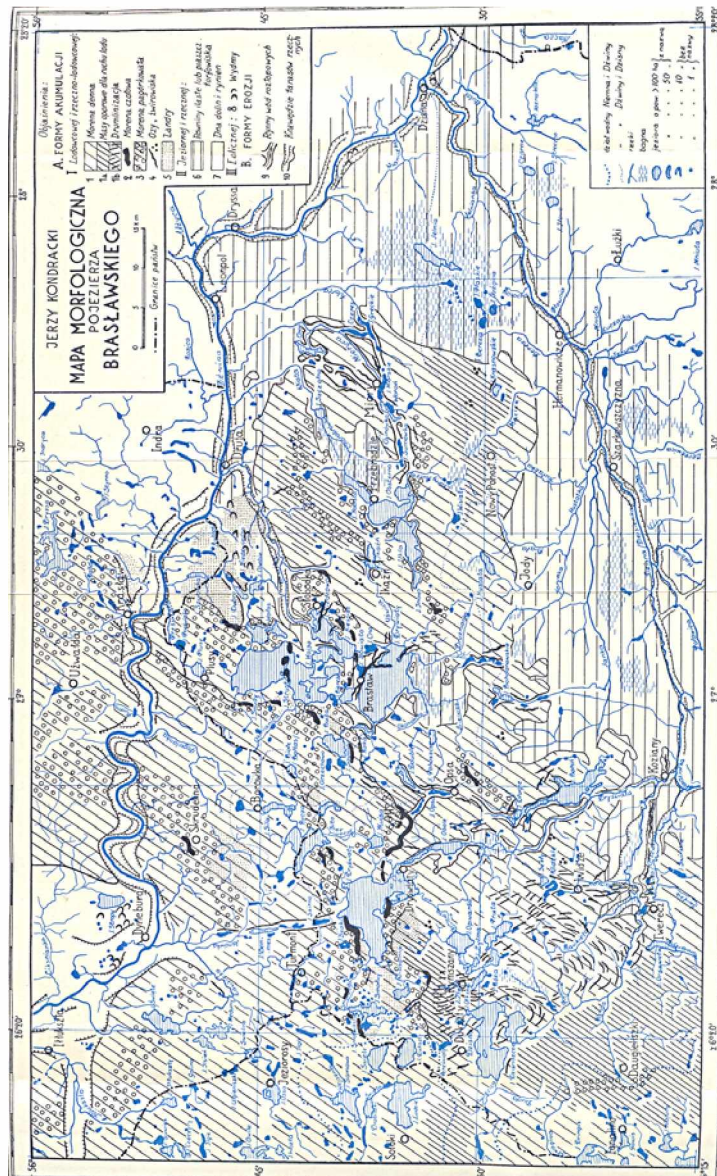
Charakterystyczne dla Pojezierza Braślawskiego są też nagromadzenia głazów narzutowych (fot. 4).

Rys. 6. Główne formy rzeźby analizowanej części Pojezierza Braślawskiego
(wg *Geomorfologicznej karta...*, 1990 - uproszczony):

- 1 - obszary moren czołowych z wyraźniejszymi pasmami, 2 - płaskie równiny moreny dennej, 3 - faliste równiny moreny dennej, 4 - powierzchnie abrazyjne jezior przylodowcowych,
- 5 - płaskie równiny jeziorno-lodowcowe, 6 - równiny fluwiogłacialne, 7 - obszary kemowe,
- 8 - wały ozowe, 9 - misy jeziorne wypełnione torfem, 10 - misy jeziorne wypełnione wodą,
- 11 - dna dolin rzecznych

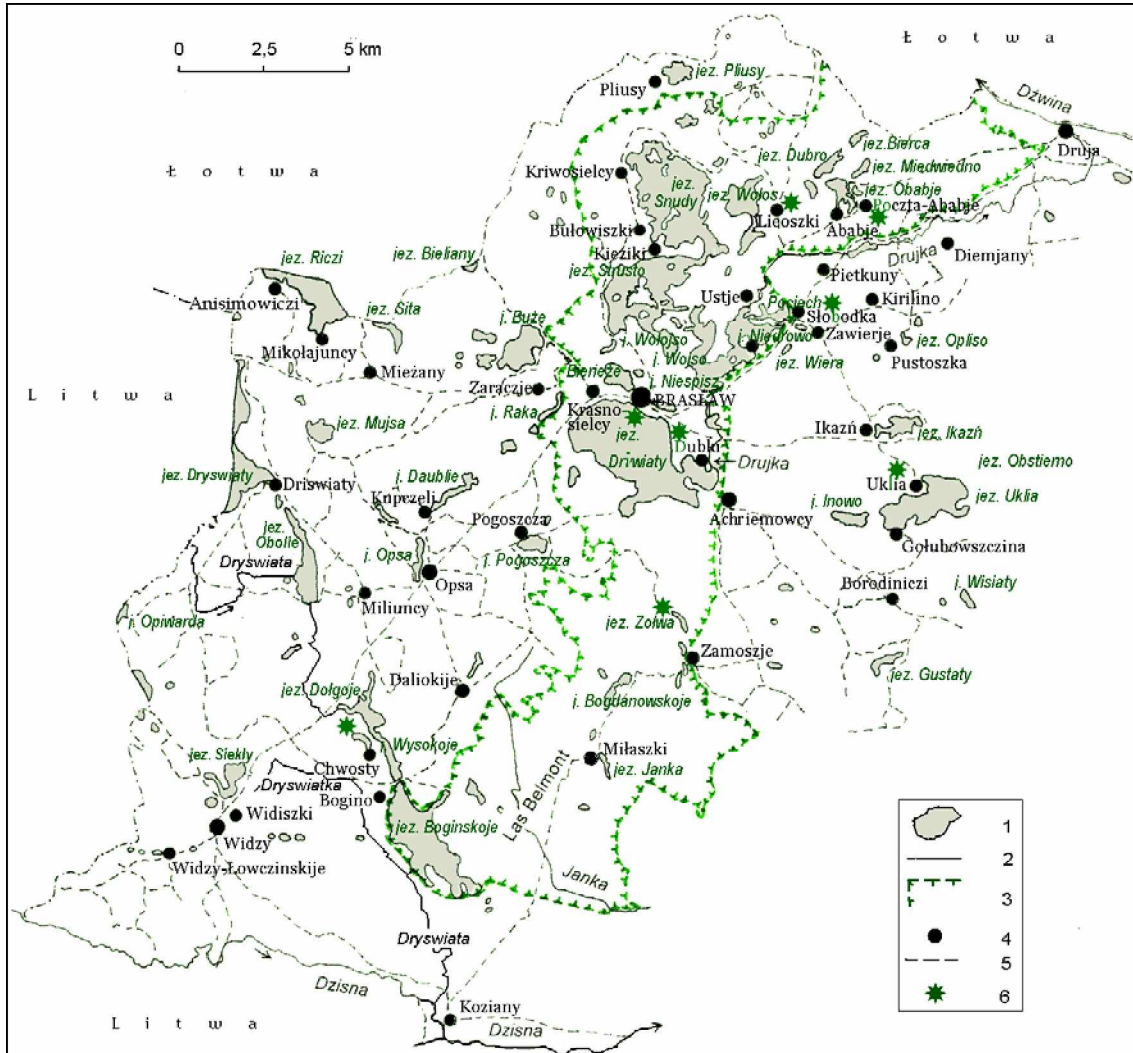
Jako swego rodzaju ciekawostkę i jednocześnie w celach porównawczych zamieszczamy reprodukcję mapy geomorfologicznej, opublikowanej w 1938 roku przez niestrudzonego badacza tego obszaru - JERZEGO KONDRACKIEGO (rys. 7).

Rys. 7. Szkic geomorfologiczny Pojezierza Braślawnskiego wykonany przez J. KONDRACKIEGO (1938)

Warunki klimatyczne na obszarze Pojezierza Braślawnskiego są nieco bardziej ostre niż w Białorusi środkowej i południowej. Dotyczy to m. in. temperatur powietrza w ciągu całego roku. Średnia temperatura powietrza w lipcu waha się tu w przedziale 16–18°C, w styczniu: od -6,5 do -8,5°C. Minimalna zanotowana temperatura wynosi -59,7°C, maksymalna: +34,7°C. Roczna suma opadów sięga 550–653 mm, w ciągu roku jest średnio 180–185 dni z opadami, a najbardziej deszczowym miesiącem jest lipiec. Stosunkowo duża suma opadów, niewysokie temperatury okresu letniego, wielkie powierzchnie leśne, jeziorne i bagienne sprzyjają zwiększonej wilgotności powietrza.

Głównym bogactwem przyrodniczym omawianego obszaru jest bardzo bogata **sieć hydrograficzna**, w tym zwłaszcza obecność jezior (rys. 8 i 9). Jak wspomniano, rozwinęły się tu 3 główne grupy jezior. W skład **grupy Obabje** wchodzi niewielkie, piękne leśne jeziora: Obabje, Bolszaja i Małaja Jelnia, Bierce, Dubro, Miedwedno, Wojty i in. (rys. 9). Centralną **grupę braślawską** (tzw. braślawski system wodny) – największą i najważniejszą – tworzy 40 wielkich jezior Braślawszczyzny (m. in. Driwiaty, Niespisz,

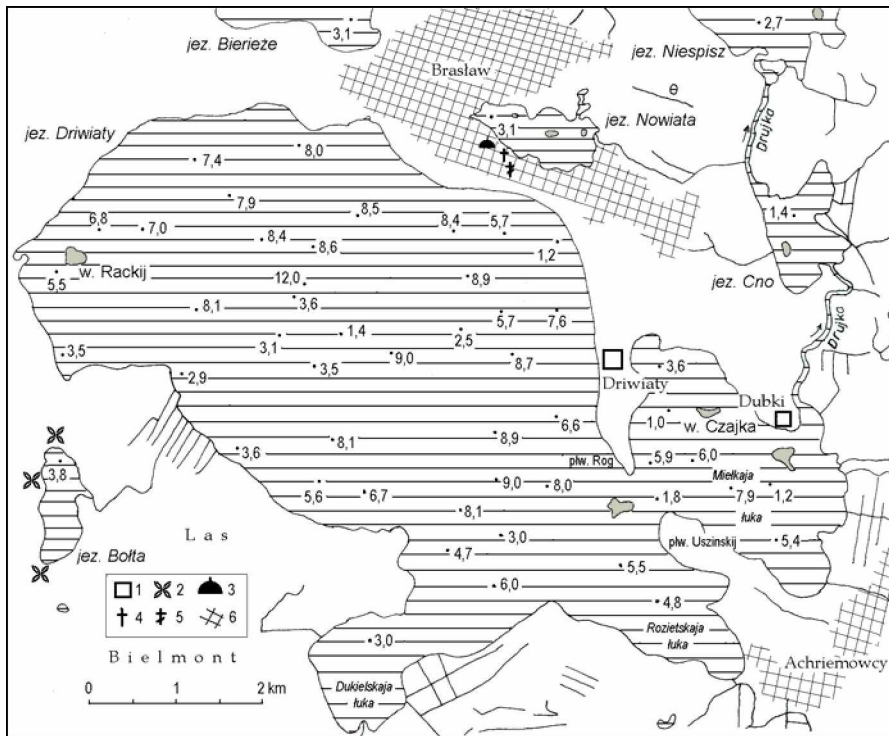

Rys. 9. Wybrane obiekty turystyczne na Pojezierzu Braślawskim (wg: *Nacjonalnyj park „Braślawskie jeziora”...*, 2007; nazwy własne obiektów – wg tego samego źródła, z wyjątkiem nazw rzek Dźwina i Dyzna oraz nazw państw):

- 1 - jeziora, 2 - główne rzeki, 3 - granice Parku Narodowego „Jeziora Braślawskie”,
- 4 - ważniejsze miejscowości o znaczeniu turystyczno-rekreacyjnym, 5 - ważniejsze drogi,
- 6 - główne ośrodki turystyczno-rekreacyjne

Niedrowo, Pociach, Wojso, Strusto, Snudy, Wołoso Siewiernyj, Wołoso Jużnyj i in.), mających hydrologiczną więź z rzeką Drujką. Łączna powierzchnia tych jezior wynosi 114 km², a objętość wody – 540 mln m³. Powierzchnia zlewni tego systemu lub grupy jeziornej natomiast przekracza 800 km². Z kolei do południowej grupy bogińskiej należą jeziora: Bogińskie, Dołgoje, Wysokoje, Albienowskoje, Zagornoje i in. (por. rys. 9).

Na Braślowszczyźnie występują w dużej mierze jedne z większych jezior Białorusi: np. jez. Driwiaty (Drywiaty, w źródłach historycznych zwane też jez. Braślowskim), liczące 36,14 km² zajmuje 5 miejsce, a jez. Snudy o powierzchni 22 km² – 8 miejsce pod względem wielkości. Z kolei do najgłębszych jezior Białorusi należą istniejące tu: Wołos Jużnyj (Południowy) – 40,4 m i Wołos Siewiernyj (Północny) – 29,2 m.

Rys. 10. Jez. Driwiaty i tereny bezpośrednio do niego przyległe (wg: *Nacionalnyj park „Braślowskije oziara”...*, 2007 – uzupełniony):

- 1 – ośrodki wypoczynkowe, 2 – pola namiotowe, 3 – Góra Zamkowa, 4 – kościół katolicki,
- 5 – cerkiew prawosławna, 6 – obszary zabudowane

Największym jeziorem grupy braślowskiej jest wspomniane jez. Driwiaty, przylegające od południa do Braśławia (rys. 10, fot. 5). Jest to zbiornik stosunkowo płytki: liczy maksymalnie 12 m głębokości, przy średniej – 6,0 m, przy czym niemal w jego centrum występuje płycizna o głębokości 1,4–3,6 m. Dłuższa oś jeziora biegnie z północ-zachodu na południo-wschód i liczy 9,86 km, szerokość wynosi 4,6 km; długość linii brzegowej sięga 37,6 km. Przezroczystość wody wynosi 2,4 m. Wschodnią część zbiornika stanowi wyraźna zatoka (*Mielkaja łuka*) oddzielona od głównej czaszy dwoma wąs-

kimi (około 0,5 km) półwyspami o długości 1,6–2,0 km (*Rog i Uszinskij*). Oba półwyspy były niedawno połączone i stanowiły jednolity pas lądu (maksymalna rozdzielająca je współcześnie głębokość sięga 1,8 m), który oddzielał zatokę *Mielkaja łuka* od właściwych Driwiat. Aktualna głębokość zatoki sięga 6,0–7,9 m. Z tej właśnie zatoki wypływa ku północy główna rzeka brasławskiego systemu wodnego – Drujka.

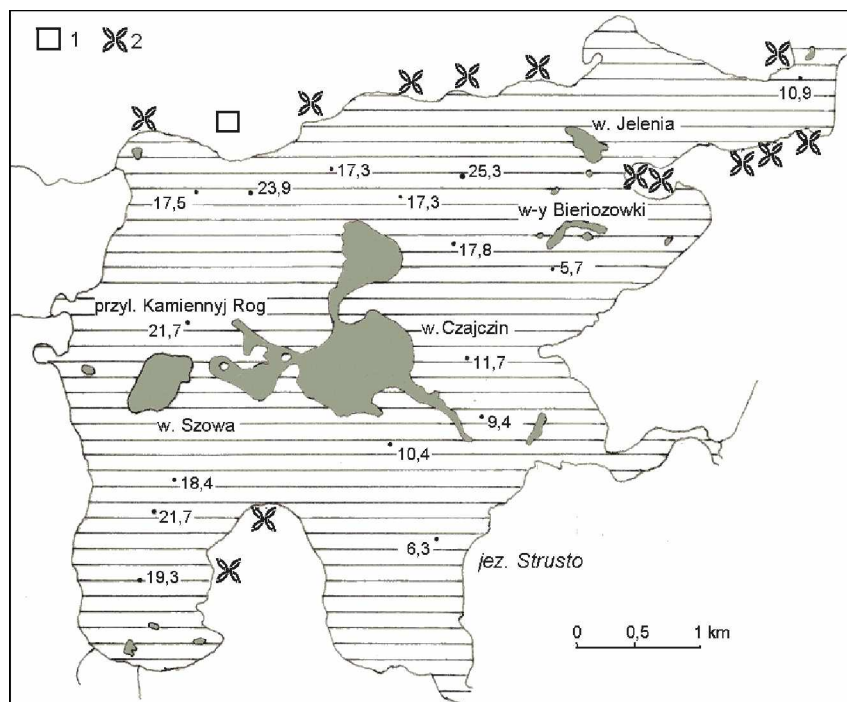

Fot. 5. Zarastająca płycizna litoralna jez. Driwiaty w Brasławiu (fot. T. Szczypek)

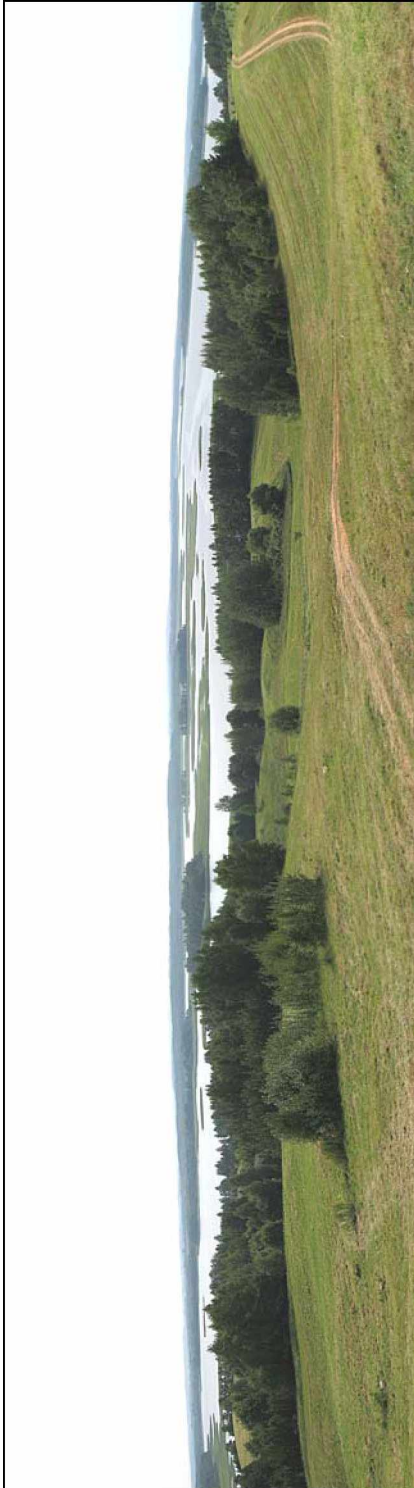

Fot. 6. Jezioro Nowiata w Brasławiu – widok ogólny (fot. I. I. Pirożnik)

Ponad poziom wody w jez. Driwiaty wystaje co najmniej 7 niewielkich wysepek. Jak gdyby „śródmiejskim” jeziorem Brasławia jest niewielki zbiornik Nowiata o długości około 1,55 km i głębokości rzędu 3 m (rys. 10, fot. 6). Na jeziorze tym istnieją 3 miniaturowe wysepki.

Rys. 11. Jezioro Strusto (wg: *Nacjonalnyj park „Brasławskije oziara”... , 2007*):
1 - baza wypoczynkowa, 2 - pola namiotowe

Fot. 7. Jezioro Strusto – ogólny widok od północy z punktu widokowego na g. Majak (fot. T. Szczypek)

W odległości 2 km na północ od Braławia rozpoczyna się duże (13,0 km² powierzchni – 3 pod względem wielkości w grupie jezior brasławskich) jezioro Strusto (rys. 11, fot. 7 i 8). Jego długość wynosi 6,4 km, szerokość – 4,2 km. Długość krętej, malowniczej linii brzegowej, tworzącej wiele niewielkich zatoczek wynosi 27,8 km. Jest to jezioro znacznie głębsze niż Dziwiaty – maksymalnie sięga 25,3 m (wg innych źródeł – 23,1 m), przy średniej – 7,3 m, cechuje się też bardziej przezroczystą wodą (4,8 m).

Fot. 8. Jez. Strusto – widok od zachodu (fot. Szaman – internet)

Jezioro Strusto od południo-wschodu bezpośrednio łączy się z niewielkim jez. Wołojso (powierzchnia 2,42 km², maksymalna głębokość – 14,6 m, wg innych źródeł – 9,1 m), a to z kolei – krótkim kanałem – ze znacznie mniejszym jez. Płutinok (0,23 km² powierzchni, maksymalna głębokość – 3,5 m). Od południo-zachodu jez. Strusto ma – także krótkim kanałem – połączenie z jez. Jelno (około 0,5 km² powierzchni), a to z kolei łączy się z jez. Bierieżę (1,93 km², głębokość do 8,2 m), przylegającym do Braławia (por. rys. 10).

Brzegi jez. Strusto dość intensywnie zarastają, zwłaszcza od strony południowej i wschodniej, gdzie pasy sitowia (*Scirpus* sp.) i trzciny (*Phragmites australis*) osiągają szerokość 150–200 m;

Fot. 9. Wyspa Szowa (na pierwszym planie) i w. Czajczin na jez. Strusto (fot. S. Płytkiewicz - internet)

rośliny podwodne rosną do głębokości 7 m, mało jest roślin z pływającymi liśćmi.

Charakterystyczną cechą omawianego jeziora jest obecność na nim co najmniej 15 wysp i wysepek, z których największymi są Czajczin (Mewia) i Szowa (por. rys. 11, fot. 9).

Wyspa Czajczin jest drugą pod względem wielkości wyspą na Białorusi: jej powierzchnia wynosi 1,62 km². Dysponuje naturalnymi piaszczystymi plażami. Istnieje tu kilka małych, wewnętrznych zbiorników wodnych,

zasilanych podziemnymi wypływami (fot. 10). Ponadto gniazdują tu liczne kolonie mew (stąd nazwa wyspy) i innych ptaków.

Wyspa Szowa liczy około 0,15 km² powierzchni. To typowy kem ze stromymi stokami wyniesionymi na 23 m ponad poziom lustra wody, a na jego wierzchołku znajdują się 2 maleńskie jeziora z bardzo czystą wodą (fot. 11).

Fot. 10. Wewnętrzne jezioro na w. Czajczin (fot. Niteru - internet)

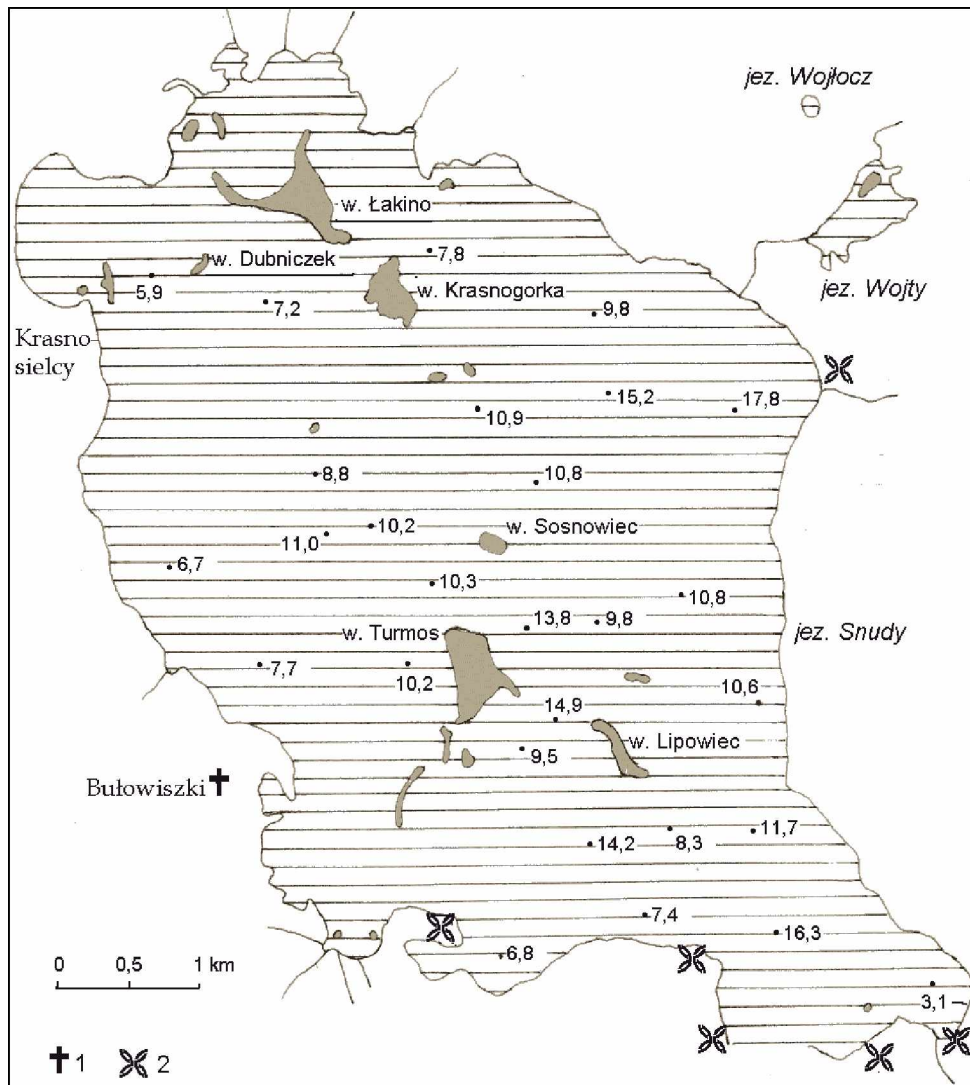
Fot. 11. Wewnętrzne jezioro na w. Szowa (fot. vladk450 - internet)

Na marginesie – jako ciekawostkę – można przytoczyć fakt, że w latach 30. XX w. obie wspomniane wyżej wyspy były zamieszkałe: istniały tu 2 wioski: Ostrow i Strusto. W 1931 roku w 6 chatkach mieszkało tu 27 osób, trudniących się wyłącznie rybołówstwem.

Wokół wszystkich wysepek na jez. Strusto, w wyniku obniżenia się poziomu wody, co stanowi wielki problem ekologiczny, odsłoniły się ich zarastające strefy przybrzeżne (por. fot. 9).

Na północy-wschodzie jez. Strusto przechodzi wąską cieśniną w jez. Snudy (rys. 12; fot. 12 i 13). Oba zbiorniki wodne rozdziela, biegnący równoleżnikowo, półwysep o długości około 3,5 km. Snudy stanowi drugi pod względem powierzchni (22,0 km²) zbiornik wodny ziemi brasławskiej. Zajmuje rozległą nieckę o osi ciągnącej się z północy-zachodu na południe-wschód na odcinku 8,8 km przy szerokości do 4,9 km.

Linia brzegowa, licząca 34,4 km długości, cechuje się obecnością wielu przylądków i niewielkich zatok. Na znacznej długości dominują morenowe i piaszczyste zbocza misy jeziornej, sięgające 30 m ponad lustro wody.

Rys. 12. Jez. Snudy i okolice (wg: *Nacionalnyj park „Brastawskije oziara”...*, 2007):
 1 - molezna (*старообрядческая моленная*) - dom modlitwy staroobrzędowców,
 2 - pola namiotowe

Maksymalna głębokość jez. Snudy wynosi 17,8 m (NE część zbiornika), wg innych źródeł natomiast - 16,5 m (SE część zbiornika), głębokość przeciętna - 4,9 m. Przezroczystość wody sięga 6,6 m.

Fot. 12. Północna część jez. Snudy
(fot. S. Płytkiewicz)

Fot. 13. Jezioro Snudy – widok ogólny
od południa (fot. I. I. Pirożnik)

Fot. 14. Północna część jez. Snudy – zarastanie strefy litoralnej (fot. I. I. Pirożnik)

Fot. 15. Jez. Snudy – zarastanie strefy przybrzeżnej, okolice wioski Krasnosielcy (fot. T. Szczypek)

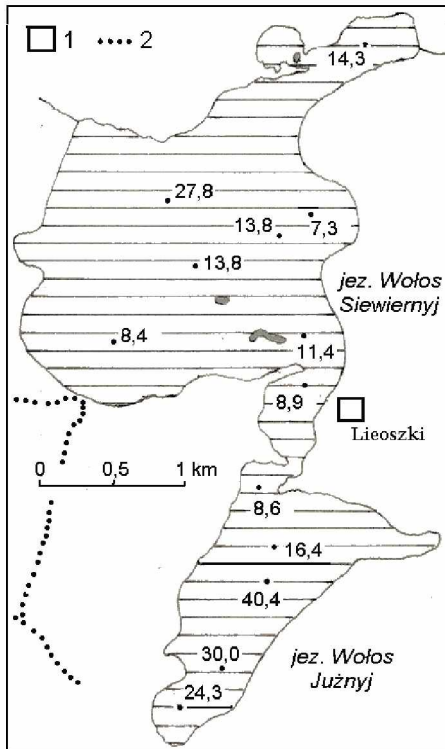
Na jeziorze jest 21 wysp i miniaturowych wysepek o łącznej powierzchni 1,6 km². Do największych należą: Turmos (0,17 km²), Łakino (0,16 km²), Krasnogorka (0,1 km²) i Lipowiec (0,05 km²). Ciekawostką z polskiego punktu widzenia jest nazwa jednej z niewielkich wysepek – Sosnowiec. Wyspy te są zbudowane z czerwono-brunatnej gliny morenowej i niewielkich kamieni, są prawie całkowicie pozbawione roślinności i bardzo wyraźnie widoczne na tle błękitnej wody jeziornej.

Wysoka jakość wody jez. Snudy sprzyja rozwojowi roślinności (fot. 14 i 15). Wzdłuż całego wybrzeża jest widoczny pas trzciny: w większości jest on rozrzedzony, tylko w części południowo-wschodniej i wschodniej – szeroki i zwarty. Rośliny podwodne rosną do głębokości 8 m, są zróżnicowane pod względem gatunkowym i cechują się dużą biomasą.

Na wschód od jez. Snudy istnieje – składające się z dwu wyraźnych części – jez. Wołos(o). Większa część północna jest nazywana jez. Wołos(o) Siewiernyj, mniejsza południowa – jez. Wołos(o) Jużnyj (rys. 9 i 13).

Jez. Wołos(o) Siewiernyj (Północny) leży na terenie rezerwatu krajobrazowego „Międzyjeziorny”. Ma powierzchnię 4,21 km², długość 3,56 km i szerokość do 2,5 km. Linia brzegowa liczy 13,7 km. Jezioro to ma maksymalną głębokość 27,8 m (wg in-

nych źródeł - 29,2 m). Zbocza południowe, południowo-wschodnie i wschodnie są wysokie, północne i zachodnie - niskie, łagodne, częściowo zaorane. Fragmenty płytkiego dna są wyścielone piaskiem, głębokiego zaś - sapropelem i gliną.

Jez. Wołos(o) Jużnyj (Południowy) liczy z kolei 1,21 km² powierzchni. Jego długość sięga 2,5 km, szerokość do 0,7 km, a linia brzegowa ma 7 km. Jest to - jak już wcześniej wspomniano - najgłębsze jezioro Pojezierza Braślawskiego (40,4 m).

Zbocza tego jeziora mają 5-8 m wysokości, na wschodzie są strome. Zbocza te w większości, podobnie jak w poprzednim przypadku, są pokryte przez las, miejscami jednak zaorane. Analogicznie jak w jez. Wołos Siewiernyj, płycizny są pokryte utworami piaszczystymi, fragmenty głębsze - glinami i sapropelem.

Około 50% powierzchni jeziora porasta roślinność, sięgająca 9 m głębokości.

←-----
Rys. 13. Jeziora Wołos(o) Siewiernyj i Jużnyj (wg: *Nacjonalnyj park „Braślawskieje oziara” ...*, 2007):

1 - ośrodek wypoczynkowy, 2 - fragment ścieżki ekologicznej

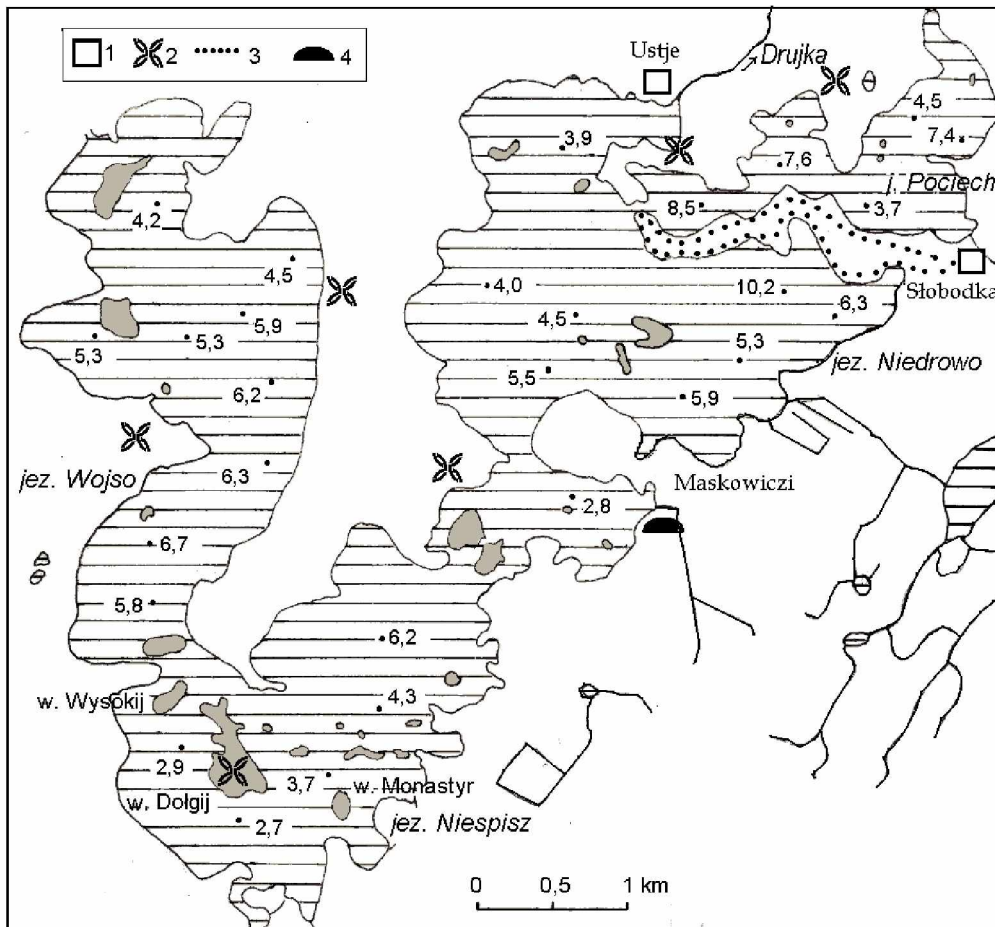
Na północo-wschód od Braślawia funkcjonuje druga, nieco mniejsza część braślawskiej grupy jezior (rys. 9), złożona generalnie również - w porównaniu z wcześniej opisanymi - z powierzchniowo mniejszych zbiorników. Należą do nich m. in.: Wojszo, Niespisz, Niedrowo i Pociach (rys. 14).

Fot. 16. Wojszo - widok ogólny (fot. O. Pietrowicz - internet)

Jez. Wojszo zajmuje powierzchnię 4,88 km², ma długość 3,75 km, maksymalną szerokość 1,6 km, kręta linia brzegowa liczy 15,2 km (fot. 16). Jezioro osiąga w południowej części maksymalną głębokość 6,7 m (wg innych źródeł - 9,1 m) przy średniej 4,5 m. Misa jeziorna ma charakter złożony. Zbocza na północy i wschodzie są wysokie, typu abrazyjnego, na południu i zachodzie natomiast - płaskie, miejscami zabagnione. W dnie misy obserwuje się 4 obniżenia (płosa): centralne, północne, zachodnie i południowe, rozdzielone wy-

niesieniami i wyspami (co najmniej 5 o łącznej powierzchni 0,11 km²). Dno w strefie przybrzeżnej jest piaszczyste, przy brzegu wschodnim – piaszczysto-żwirowe, na większych głębokościach – gliniaste. Jezioro zarasta: szerokość nieciągniętego pasa roślinności przybrzeżnej wynosi 15–20 m.

Rys. 14. Południowo-wschodnia część braślawskiej grupy jezior (wg: *Nacjonalnyj park „Braślawskije oziora” ...*, 2007):
1 – ośrodek wypoczynkowy, 2 – pole namiotowe, 3 – ścieżka ekologiczna, 4 – grodzisko

Południowa część jez. Wojso jest niemal całkowicie zamknięta przez jedną z trzech większych wysp, która powoduje, że pojawiła się wąska cieśnina, przez którą jezioro to łączy się z kolejnym jez. Niespisz (Niespisz – rys. 14, fot. 17). Od południa wpada do niego Drujka (por. rys. 9 i 10), od północy natomiast przez krótki odcinek tej samej rzeki łączy się z jez. Niedrowo. Jez. Niespisz zajmuje obszar o powierzchni 4,26 km²; ma długość 4,13 km i szerokość do 1,4 km, a długość rozczłonkowanej linii brzegowej z licznymi przylądkami i zatoczkami wynosi 16,5 km. Maksymalna głębokość sięga 6,2–6,3 m, przy średniej nieco ponad 3 m. Na jez. Niespisz istnieje aktu-

Fot. 17. Jez. Niespisz (wg trofei.by – internet)

alnie co najmniej 15 wysp i wysepek o łącznej powierzchni 0,31 km² (np. Dołgij, Wysokij, Monastyr). Zbocza misy jeziornej sięgają 10–12 m, na północo-zachodzie mają charakter abrazyjny. Brzegi są niskie, piaszczyste, zadarnione. Dno jeziora do głębokości 4,5 m jest wysłane piaskiem i materiałem zapiaszczonym, niżej zalega sapropel. Jezioro jest eutroficzne, wzdłuż brzegów rozwija się pas roślinności nadwodnej o szerokości do 160 m.

Fot. 18. Jez. Niedrowo – część północna (fot. B. P. Własow)

Fot. 19. Intensywnie zarastająca strefa brzegowa jez. Niedrowo (fot. B. P. Własow)

Fot. 20. Płaty grążeli przy brzegach jez. Niedrowo (fot. B. P. Własow)

Kolejnym z jezior brasławskich jest jez. Niedrowo (fot. 18), przez które przepływa Drujka (wpływa ona – jak już wspominało – od południa z jez. Niespisz i wypływa na północy – por. rys. 14). Zajmuje ono obszar o powierzchni 3,72 km². Jego długość wynosi 3 km, maksymalna szerokość – 2,23 km, a długość krętej linii brzegowej sięga 15 km. Jednocześnie jest to zbiornik stosunkowo płytki – do 10,2 m (wg innych źródeł – do 12,2 m), przy średniej 4–5 m. Zbocza misy jeziornej liczą około 10 m. Brzegi są piaszczyste, niskie,

na południu miejscami abrazyjne. Dno w miejscach najpłytszych jest piaszczyste, do głębokości 3–4 m ma charakter gliniasty, a niżej – sapropelowe. Na jeziorze jest co najmniej 5 wyspek o łącznej powierzchni nieco ponad 2 ha. Jezioro ma charakter eutroficzny, dlatego intensywnie zarasta: obserwuje się szerokie pasy sitowia, trzciny i pałki (*Typha* sp.; fot. 19), a latem w wielu miejscach woda do 90 m od brzegu jest pokryta przez grzybienie (*Nymphaea* sp.) i grążele (*Nuphar* sp.) i inne towarzyszące im gatunki (fot. 20). Roślinność podwodna występuje do głębokości 4 m.

Od północy jez. Niedrowo jest ograniczone i niemal całkowicie oddzielone od mniejszego jez. Pociach unikatowym na tym terenie wałem ozowym o długości około 2,5 km (rys. 14, fot. 21). Wał ten sięga 20–25 m (lub: 30–35 m) ponad poziom wody i jest porośnięty rzadkim lasem iglastym. W miejscach bardziej nasłonecznionych rosną potężne – niestety już zanikające – egzemplarze jałowca pospolitego (*Juniperus communis*).

Fot. 21. Wał ozowy między jez. Niedrowo i Pociach (fot. T. Szczypek)

Fot. 22. Unikatowy okaz *Juniperus communis* na wale ozowym koło Słobodki (fot. I. I. Pirożnik)

Jez. Pociach jest ostatnim z większych jezior grupy braśławskiej (rys. 14, fot. 23). Jego granicę południową stanowi wał ozowy, północną – podnóża wzgórz kemowych, wschodnią – obszar morenowy. Z jez. Niedrowo łączy się za pomocą wąskiej cieśniny między ozem a półwyspem wychodzącym z kemów (fot. 24).

Fot. 23. Jez. Pociach – widok ogólny (fot. I. I. Pirożnik)

Fot. 24. Jez. Pociach w strefie przejściowej do Niedrowo (fot. T. Szczypek)

Pociach liczy 1,35 km² powierzchni, jego długość sięga 2,55 km, szerokość – do 0,95 km, długość krętej linii brzegowej – 9,72 km. Maksymalna głębokość wynosi 8,5 m, a wg innych źródeł – 9,1 m, średnia jest rzędu 5 m. Dno tego zbiornika wodnego do głębokości 1,5 m jest piaszczyste, niżej – ilaste. Jezioro zarasta (por. fot. 24). Roślinność nadwodna jest rozprzestrzeniona do głębokości 1,5 m, podwodna natomiast sięga do 2–2,5 m.

Mniejsze znaczenie przyrodniczo-kulturowe i turystyczno-rekreacyjne oraz zdecydowanie mniejsze rozmiary mają jeziora grupy Obabje, niemal bezpośrednio od północo-wschodu przylegające do opisanej wyżej grupy brasławskiej.

Głównym jeziorem z tej grupy jest Obabje (rys. 9, fot. 25), a następnie m. in.: Dubro, Bolszaja Jelnia, Miedwiedno (Niedźwiedno). Ich główne parametry przedstawia tab. 1.

Fot. 25. Jez. Obabje – widok ogólny (fot. Mishka-MT - internet)

Tabela 1. Główne parametry wybranych jezior grupy Obabje

Nazwa jeziora	Powierzchnia (km ²)	Długość (km)	Szerokość (km)	Linia brzegowa (km)	Głębokość (m)
Obabje	1,4	3,27	do 0,87	10,5	do 2,9
Dubro	0,97	2,22	do 0,71	6,1	do 2,9
Bolszaja Jelnia	0,46	1,35	do 0,57	3,2	do 13,2
Miedwiedno	0,42	1,62	do 0,40	4,07	do 9,9

Z grupy jezior bogińskich nie wszystkie znalazły się w granicach PN „Jeziora Brasławskie”. Na tym obszarze chronionym występuje tylko niewielkie jez. Albienowskoje oraz największe z tej grupy – Boginskoje (Bogińskie; fot. 26 i 27), natomiast jego przedłużenia w kierunku północno-zachodnim w postaci jezior: Wysokoje (fot. 28) i Dołgoje, a także niewielkie samodzielne Zagornoje i in. są już poza granicami parku (por. rys. 9). Podstawowe parametry wielkościowe głównych z nich przedstawia tab. 2.

Tabela 2. Główne parametry wybranych jezior grupy bogińskiej

Nazwa jeziora	Powierzchnia (km ²)	Długość (km)	Szerokość (km)	Linia brzegowa (km)	Głębokość (m)
Boginskoje	13,2	9,10	do 2,90	32,2	do 15,0
Dołgoje	1,87	3,53	do 1,25	13,31	do 31,0
Wysokoje	1,39	3,52	do 0,60	9,54	do 8,9
Albienowskoje	0,49	1,48	do 0,45	3,7	do 13,0
Zagornoje	0,36	1,49	do 0,40	4,13	do 6,7

Fot. 26. Jez. Boginskoje – widok w kierunku południowo-zachodnim (fot. I. I. Pirożnik)

Fot. 27. Północno-wschodni fragment jez. Bogińskiego (fot. T. Szczypek)

Fot. 28. Jez. Wysokoje – widok od strony jez. Bogińskiego (fot. T. Szczypek)

Należy jeszcze wspomnieć o dwu nieco mniej znanych grupach jezior, znajdujących się już poza granicami parku narodowego. Są to grupy: obstiernowska i Buże.

Większa grupa jezior obstiernowskich występuje na wschód od środkowej części parku. W jej skład wchodzi jeziora: Obstierno (bezpośrednio od wschodu przylegające do jez. Uklia – już poza granicami rys. 9), Uklia, Ikazń, Inowo, Nobisto i in. (fot. 29 i 30). Ich główne parametry przedstawiono w tab. 3.

Tabela 3. Główne parametry wybranych jezior grupy obsternowskiej

Nazwa jeziora	Powierzchnia (km ²)	Długość (km)	Szerokość (km)	Linia brzegowa (km)	Głębokość (m)
Obstierno	9,89	5,5	do 2,6	18,8	do 12,0
Uklia	9,83	5,8	do 2,8	25,0	do 19,9
Nobisto	3,75	4,8	do 1,11	12,61	do 2,8
Ikazń	2,38	2,97	do 0,8	12,72	do 8,4
Inowo	1,27	2,24	do 0,9	6,8	do 9,0

Fot. 29. Jez. Obstierno – widok ogólny (fot. bonifacij – internet)

Fot. 30. Jez. Ikazń – widok ogólny (fot. A. Dybowski – internet)

Grupa jezior Buże (Buża) leży tuż przy granicy z parkiem narodowym, nieco na północo-zachód od Brasławia (por. rys. 9). W jej skład wchodzi główne jez. Buże (fot. 31), Sawonar, Ożechowo i in. Podstawowe parametry tych jezior przedstawia tab. 4.

←-----
Fot. 31. Jez. Buże – widok ogólny
(fot. Numenius – internet)

Tabela 4. Główne parametry wybranych jezior grupy Buże

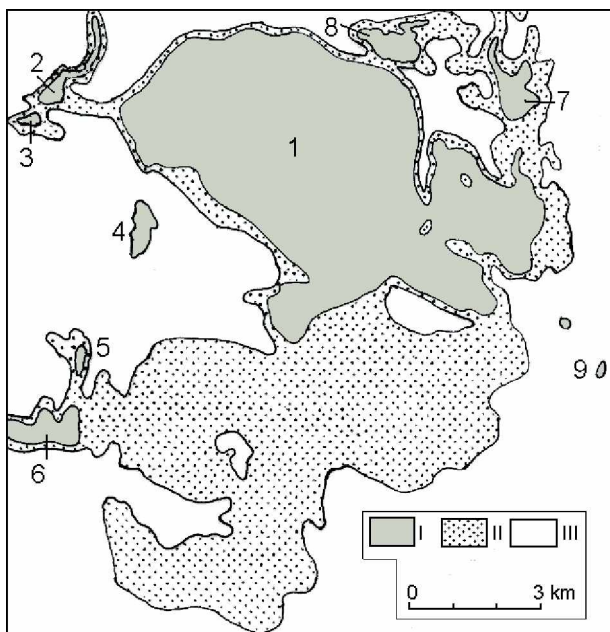
Nazwa jeziora	Powierzchnia (km ²)	Długość (km)	Szerokość (km)	Linia brzegowa (km)	Głębokość (m)
Buże	3,92	3,42	do 1,72	12,2	do 9,1
Sawonar	0,75	1,42	do 1,01	5,1	do 3,8
Ożechowo	0,64	1,53	do 0,71	4,4	do 3,3

Na zakończenie charakterystyki jezior Brasławszczyzny wypada zwrócić uwagę jeszcze na trzy obiekty: jez. Obolie, Driswiaty i Riczi, które leżą na zachód od obszaru Parku Narodowego „Jeziora Brasławskie” (rys. 9).

Jez. Obolie jest zbiornikiem typu rynnowego: jego długość wzdłuż osi biegnącej z północo-północo-zachodu na południo-południo-wschód wynosi 6,55 km, szerokość natomiast sięga 1,43 km, zajmuje zatem obszar o powierzchni 4,66 km². Linia brzegowa jest słabo rozwinięta i liczy 17,6 km długości. Maksymalna głębokość sięga 9,2 m.

Jez. Driswiaty (Dryświaty) powstało na przecięciu dwu prostopadłych względem siebie (N-S, W-E) rynien podlodowcowych. Jego współczesna powierzchnia wynosi 44,79 km² (przy czym około 34 km², tzn. około 77%, należy do Litwy, a około 10 km², tzn. około 23% – do Białorusi); jest to więc największe jezioro Pojezierza Brasławskiego. Długość linii brzegowej wynosi 60,5 km. Maksymalne głębokości: 33,3 m i 29,0 m występują w środkowej części jeziora, a więc na terenie Litwy. Najpłytszy jest południowy kraniec jeziora, gdzie głębokości nie przekraczają 3–7 m. Przejrzystość wody sięga 4 m. Brzegi w większości mają charakter piaszczysty.

Jez. Riczi (Ricza) leży na pograniczu białorusko-łotewskim. Cechuje się skomplikowaną misą o długości 6,27 km, skierowaną z północo-zachodu na południo-wschód. Zajmuje powierzchnię 12,84 km² (granica państwowa dzieli ten zbiornik wodny mniej więcej po połowie). Silnie rozczłonkowana linia brzegowa o długości 33,4 km tworzy liczne zatoczki, przylądki i półwyspy. Maksymalna głębokość jeziora wynosi 51,9 m (39,7 m w części łotewskiej), dzięki czemu jest to drugie pod względem głębokości jezioro na Białorusi.

Rys. 15. Zanikanie jezior brasławskich (fragment rysunku wg J. KONDRACKIEGO, 1938):

I - jeziora (1 - J. Drywiaty, 2 - J. Raka, 3 - J. Mizeryszki, 4 - J. Bołta, 5 - J. Berżonka, 6 - J. Pohaszcz, 7 - J. Cno, 8 - J. Nowiato, 9 - J. Górka, II - obszary pokryte wodą po ustąpieniu lodowców, III - obszary niepokryte wodą

Nieuniknionym losem niemal wszystkich jezior jest ich zanikanie, w tym zarastanie. To samo dotyczy jezior Brasławszczyzny. Widomym przykładem jest wielokrotnie wspomniany wyżej proces opanowywania strefy przybrzeżnej tych zbiorników wodnych przez roślinność. Zmiany można zauwa-

żyć już po kilkunastu latach obserwacji, kiedy dostrzega się zmniejszenie powierzchni lustra wody. Zatem dzisiejsza powierzchnia jezior Pojezierza Brasławskiego jest znacznie mniejsza w porównaniu z okresem tuż po ustąpieniu ostatniego lądolodu skandynawskiego. Wskazują na to analizy m. in. J. KONDRACKIEGO (1938) przeprowadzone w latach 30. XX wieku. Zamieszczony tu fragment rysunku wspomnianego autora, demonstrującego wspomniane zmiany odnoszące się w całości do grupy jezior brasławskich, wyraźnie wskazuje, że największe straty wodne poniosło jez. pra-Drywiaty, tracąc około 50% swej pierwotnej powierzchni (rys. 15). Zatem w bezpośrednim i dalszym sąsiedztwie jezior omawianego obszaru pojawiły się mniejsze lub większe kompleksy bagien i torfowisk (fot. 32 i 33). Na omawianym obszarze ich około 130, przy czym w większości zajmują one niewielkie powierzchnie. Do największych należą: przejściowe (49%), wysokie (44%) i niskie (7%) *torfowisko Lesnoje* (3 tys. ha powierzchni) na międzyrzeczu Janki i Dżisny, pokryte lasem sosnowym, *bagno niskie Belmont* (Belmont) położone w południowej części parku na południe od jez. Drywiaty (2,3 tys. ha z warstwą torfu o miąższości do 6 m), zupełnie naturalne *bagno niskie Siedun* (2,3 tys. ha) - w południowo-wschodniej części parku w zlewni rzeki Janki, *bagno Zabołotje* (1,96 tys. ha) - na północo-wschód od wioski Miłaszki (okolice wsi Zabołotje i Zaborje), a także *torfowisko wysokie Wiesielowo* (1,3 tys. ha) - w zlewni rzeki Karynki na skrajnym południo-wschodzie opisywanego obszaru.

Jeszcze jednym elementem hydrologicznym Pojezierza Brasławskiego jest sieć rzeczna, składająca się z ponad 20 rzek i strumieni z licznymi krótkimi dopływami i kanałami. Jej łączna długość wynosi około 300 km. Sieć ta należy do dorzecza Dżwiny, stanowiącej na pewnym odcinku granicę między Białorusią i Łotwą oraz północno-wschodnią granicę pojezierza. Rzeki na samym pojezierzu są jednak krótkie: najdłuż-

Fot. 32. Bagna i torfowiska Pojezierza Braślawskiego – widok ogólny (wg: GÓRSKA, MARCINEK, JAMSKI, 2005)

Fot. 33. Niewielkie bagno w okolicy Braśławia (fot. I. I. Pirożnik)

Fot. 34. Dolina Drujki po opuszczeniu przez tę rzekę jez. Niedrowo (fot. T. Szczypek)

Fot. 35. Rzeka Drujka po opuszczeniu jez. Niedrowo (fot. B. P. Własow)

szą z nich jest Drujka (52 km), która – jak już wspomniano – wypływa z jez. Driwiaty, przepływa przez jez. Cno (0,5 km²), Niespisz i Niedrowo, a następnie płynie w kierunku północno-wschodnim i wpada w Druj do Dźwiny (fot. 34 i 35). Z pozostałych rzek tego obszaru należy jeszcze wymienić Jankę, Dryswiatę (Dryświatę) i Dryswiatkę (Dryświatkę), a także Dżisnę, której ogólna długość wynosi – co prawda – 178 km, ale która stanowi właściwie południowe obramowanie pojezierza (por. rys. 9).

Interesujący jest **świat przyrody ożywionej** Braślawszczyzny. Skomplikowane ukształtowanie powierzchni i zróżnicowanie gleb wynikające z równie zróżnicowanych utworów powierzchniowych warunkują różnorodność naturalnej roślinności. W jej strukturze dominują lasy (42%), łąki (22%), roślinność krzewiasta (20%) i bagna (16%). Lasy na omawianym obszarze należą do podstrefy dębowo-iglastych. Zachowały się one zarówno w postaci malowniczych borów sosnowych jako liczne niewielkie skupienia na wyniesionych suchych „wysepkach”, jak i w postaci odizolowanych zwartych kompleksów leśnych o w miarę dużych powierzchniach. Do tych ostatnich należy zaliczyć następujące: 1) tzw. Las Bielmont występujący na równinnym, znacznie zabagnionym terenie na południe od jez. Driwiaty aż do jez. Bogińskiego; zajmuje powierzchnię około 12 tys. ha i tworzy go drzewostan świerkowy, a także brzozy i osikowy, 2) Widzka Dacza Leśna (dacza – powierzchniowa jednostka podziału la-

sów pod koniec XIX wieku) – między Widzami a jez. Bogińskim, zajmuje około 4 tys. ha z podobnymi, jak wyżej – typami lasów, 3) Bogińska Dacza Leśna – na południe od jez. Bogińskiego, 4) Drujska Dacza Leśna – na zachód od Drui do jez. Miedwedno, zajmuje około 5 tys. ha na terenach pofalowanych, dominują tu różne bory sosnowe, 5) kompleks leśny Boruny – na zachód od jez. Snudy.

Uogólniając można powiedzieć, że w północnej części obszaru, gdzie dominują gleby darniowo-bielicowe, przeważają bory sosnowe typu mszystego, orlicowego, borówkowego (borówka czarna) i wrzosowego, w południowej z kolei, z bogatszymi glebami, typowe są drzewostany świerkowe i/lub pochodne od nich brzożowe oraz osikowe.

Na omawianym obszarze istnieją też niewielkie powierzchnie lasów dębowych, z których jedna w sąsiedztwie Braśławia funkcjonuje jako rezerwat botaniczny „Dubki”.

Na Braśławszczyźnie stwierdzono ponad 1970 gatunków roślin, w tym: 1236 naczyniowych (włączając w to 419 gatunków roślin uprawianych), 165 gatunków mszaków, 180 – porostów i 395 – grzybów. We florze naturalnej stwierdzono 55 gatunków roślin umieszczonych w Czerwonej Księdze Republiki Białoruś (42 gatunki roślin naczyniowych, 4 gatunki mszaków, 4 gatunki glonów i 4 – porostów).

Chronionych jest tu około 20 gatunków, m. in. zimoziół północny (*Linnaea borealis* – линнея северная), malina moroszka (*Rubus chamaemorus* – морозка), bażyna czarna (*Empetrum nigrum* – водяника черная), jezierzka mniejsza (*Najas minor* – наяда малая), aldrawanda pęcherzykowata (*Aldrovanda vesiculosa* – альдрованда пузырчатая).

Równie interesujący jest świat zwierząt Pojezierza Braśławskiego. Istnieje tu 45 gatunków ssaków (z dużych m. in. łoś – *Alces alces* – лось, niedźwiedź brunatny *Ursus arctos* – бурый медведь, dzik – *Sus scrofa* – кабан, sarna – *Capreolus capreolus* – косуля, wilk – *Canis lupus* – волк, ryś – *Lynx lynx* – рысь), 189 gatunków ptaków, 29 gatunków ryb (m. in. szczupak – *Esox lucius* – щука, płoć – *Rutilus rutilus* – плотва, leszcz – *Abramis brama* – лещ, ukleja – *Alburnus alburnus* – укляя, okoń – *Perca fluviatilis* – окунь, rzadsze: strzebla – *Phoxinus phoxinus* – голянь, piskorz – *Misgurnus fossilis* – вьюн, sum – *Silurus glanis* – сом i głowacz – *Cottus gobio* – подкаменщик, a w najgłębszych jeziorach jeszcze rzadsze: sielawa – *Coregonus albula* – ряпушка i stynka – *Osmerus eperlanus eperlanus* m. *spirinchus* – сеток), 10 gatunków płazów i 6 – gadów. Szczególne znaczenie ma jednak ornitofauna, w tym zwłaszcza ugrupowania ptaków wysp na jeziorach, torfowisk wysokich i lasów. 45 gatunków ptaków jest zapisanych w Czerwonej Księdze Republiki Białoruś (np. nur czarnoszyi – *Gavia arctica* – чернозобая гагара, kulik mniejszy *Numenius phaeopus* – средний кроншнеп, siewka złota – *Pluvialis apricaria* – золотистая ржанка, sokół drzemlik – *Falco columbarius* – дербник, sowa włochatka – *Aegolius funereus* – мохноногий сыч, dzięcioł trójpalczasty – *Picoides tridactylus* – трехпалый дятел, zięba jer – *Fringilla montifringilla* – вьюрок, rybołów zwyczajny – *Pandion haliaetus* – скопа, orlik krzykliwy – *Aquila pomarina* – малый подорлик, kobuz – *Falco subbuteo* – чеглок, bocian czarny – *Ciconia nigra* – черный аист, żuraw szary – *Grus grus* – серый журавль, perkozek – *Podiceps ruficollis* –

Fot. 36. Słobodkowskie białe bociany, 2011 (fot. T. Szczypek)

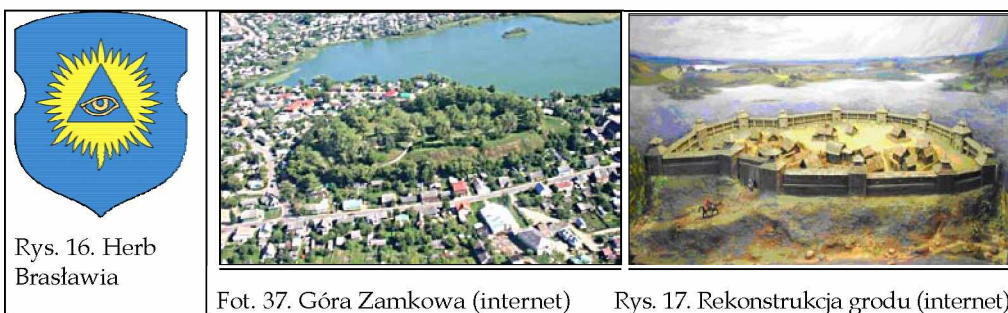
Botaurus stellaris – большая выпь, zimorodek zwyczajny – *Alcedo atthis* – зимородок, kraska zwyczajna – *Coracias garrulus* – сизоворонка, mewą srebrzystą – *Larus argentatus* – серебристая чайка i in). W okresie letnim z kolei bardzo często spotyka się bociana białego (*Ciconia ciconia* – белый аист; fot. 36).

Należy też wspomnieć o niezwykle bogatej faunie wodnych bezkręgowców, reprezentowanych przez organizmy żyjące w warstwie wody: zooplankton oraz żyjące na dnie jezior: zoobentos. W zooplanktonie jezior np. Wołos, Snudy, Strusto, Riczi występują relikty czwartorzędowe – raczek planktonowy *Limnocalanus grimaldii macrurus* (długość: około 1,5–2,5 mm) oraz *Mysis relicta* (długość: 8–16 mm), które w okresie ostatniego zlodowacenia dostały się z wody morskiej do zbiorników z wodą słodką. Są one bardzo czułe na zanieczyszczenia wody, zatem mogą być doskonałymi indykatorami jej stanu. W masie zoobentosu jezior Brzławszczyzny z kolei żyją reliktowe bezkręgowce: raczki *Pontoporeia affinis* (8–10 mm) i *Pallasiola quadrispinosa* (10–15 mm).

DZIEDZICTWO HISTORYCZNO-KULTUROWE

Pojezierze Braśławskie dysponuje znacznym dziedzictwem historycznym i kulturowym, wynikającym z bogatych – krótko zarysowanych na początku pracy – dziejów tych ziem. Znajduje się tu ponad 20 pomników archeologicznych: kurhany-mogiły, grodziska i zamczyska, które są zlokalizowane przede wszystkim na brzegach jezior i rzek. Pochodzą one z okresu od VII w. p.n.e. do XVI w. n.e. Spośród tych pomników najbardziej znanymi są: grodzisko Góra Zamkowa w Braśławiu, grodziska Maskowiczi a. Maskowcy (Maśkowce) i Tarifowo, zamczyska na wyspach na jez. Ikazń oraz Dryswiaty.

Na Górze Zamkowej, jak wcześniej wspomniano, już w IX w. istniała osada założona przez Latgałów i Krywiczów, która stała się początkiem i jądrem miasta Braśław (rys. 6–10, 16, fot. 37). Według „Kroniki Polskiej, Litewskiej, Żmudzkiej i całej Rusi” Macieja Strykowskiego, miejscowość ta jest po raz pierwszy wspomniana w roku 1065 pod nazwą Briacziślaw lub Briacziśław – od imienia Briacziśława Izjaśławicza, księcia połockiego, który grodzisko na Zamkowej Górze przekształcił w pograniczną twierdzę. Była ona otoczona wałami (niektóre ich fragmenty zachowały się do dzisiaj), a sama twierdza jest na różnych rysunkach przedstawiana jako wielobasztowy zamek (rys. 17). Osada rozwijała się wokół góry. Od XIV w. Braśław wszedł w skład Wielkiego Księstwa Litewskiego, na którego czele stał Wielki Książę Giedymin, a później jego syn Jawnuta. W roku 1500 Wielki Książę Aleksander nadał miastu prawo magdeburskie, w 1514 roku potwierdzone przez Zygmunta I Starego. W XVII–XVIII wieku Braśław był wielokrotnie niemal całkowicie niszczone w trakcie najazdów i wojen; ruiny zamku istniały do końca XVIII wieku.

Rys. 16. Herb Braśławia

Fot. 37. Góra Zamkowa (internet)

Rys. 17. Rekonstrukcja grodu (internet)

Obecnie na prawie płaskiej wierzchołku Góry Zamkowej nie ma śladów po tej budowli, a na środku umieszczono granitowy głaz z przytwierdzoną doń brązową tablicą (fot. 38) z białoruskim napisem (*Замкавая гара з’яўляецца месцам заснавання горада Браслава 1065 г*) mówiącym, że Zamkowa Góra jest miejscem, gdzie w roku 1065 narodził się Braśław. Oprócz tego w tym szczególnym miejscu usytuowano mogiłę Stanisława Narbutta (1853–1926), legendarnego polskiego lekarza, niezwykle zasłużonego dla tej ziemi (fot. 39). W 2003 roku Poczta Białoruska uczciła 150-lecie urodzin tego człowieka kopertą z okolicznościowym znaczkiem i okolicznościowym datownikiem pierwszego dnia obiegu. Z kolei we wschodniej części wierzchołku góry ustawiono kilka drewnianych figur, nawiązujących do legendy o powstaniu Braśławia.

Fot. 38. Tablica upamiętniająca powstanie Braśławia (fot. T. Szczypek)

Fot. 39. Mogiła Stanisława Narbutta na Górze Zamkowej (fot. W. Bogdanow - internet)

Fot. 40. Grodzisko Maskowiczi (fot. A. Baraszko - internet)

Grodzisko Maskowiczi występuje na pagórku kemowym nad wschodnim brzegiem jez. Dziabro, będącego w istocie zatoką jez. Niespisz (por. rys. 14, fot. 40). Jego początki są związane z plemionami kultury dniewowsko-dźwińskiej i kultury ceramiki kreskowej, czyli plemionami wschodnio-bałtyckimi, żyjącymi w okresie od VIII w. p.n.e. do IV/V w. n.e. w dorzeczu Dźwiny i górnego Dniepru. Grodzisko Maskowiczi pochodzi więc – jak

wskazują badania – z I w. n.e. W XII–XIII w. grodzisko to (razem z Braśławiem i Dryswiatami) pełniło funkcję twierdzy przygranicznej przy północno-zachodnim krańcu Księstwa Połockiego i terenów plemion nadbałtyckich, będąc zarówno zamkiem, jak i faktorią handlową. Słynie ze znalezisk dużej liczby kości zwierzęcych ze skandynawskim pismem runopodobnym, prawdopodobnie z XI wieku. W XVII wieku przy zamku powstała wioska o takiej samej nazwie.

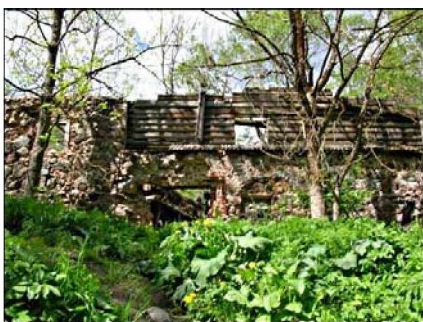
Podobne, jak w poprzednim przypadku, jest znaczenie i wiek grodziska Tarłowo na północnym brzegu jez. Uklia (por. rys. 9).

Z kolei zamki na wyspach jeziornych są dużo młodsze od wspomnianych grodzisk. Na wyspie Zamek na jez. Dryswiaty, która na początku XV w. była własnością Wielkiego Księcia Witolda, a potem Wielkiego Księcia Aleksandra, istnieją ruiny zamku z XVI wieku; w jego sąsiedztwie funkcjonowała niewielka osada. Ludzie żyli tutaj do połowy XVII wieku, kiedy wszystko zniszczył wielki pożar. Należy dodać, że pod wspomnianym zamkiem istnieją ślady starego grodziska kultury staroruskiej (XI–XII w.) z zachowaną ceramiką garncarską (por. rys. 9).

Na wyspie na jez. Ikażń (Ikażń) również są zachowane wały zamku zbudowanego na początku XVI wieku przez Jana Sapiechę. Zamek ten był kamienny, częściowo drewniany. Budowla uległa silnemu zniszczeniu w XVII wieku podczas wojny Rzeczypospolitej z Moskwą.

W Achremowcach z kolei, a także koło Bogina i Daliokich, zachowała się spora grupa dość wyrazistych morfologicznie kurhanów, pochodzących z VIII–X wieku.

Dziedzictwo kulturowe na ziemi brasławskiej stanowią znane pomniki architektury. Przykładami drewnianej architektury ludowej są: *zagroda* z XVIII/XIX w. w Widzach Łowczyńskich (Widzy-Łowczinskije), chłopski tzw. *dom wiankowy* z 1909 roku we wsi Ikazń (najstarszy typ zagrody chłopskiej, w którym zabudowa tworzy zamknięty okrąg-wianek) oraz zachowana w Brasławiu stara *ambra* (stodoła) z początku XX w., zaś pomnikiem tradycyjnej architektury „przemysłowej” jest *młyn wodny* z przełomu XVIII/XIX wieku we wsi Zaracze, który jest jednocześnie zabytkiem budownictwa hydrotechnicznego (zachowany częściowo w postaci fundamentu i murów ozdobionych oryginalną kolorową mozaiką przedstawiającą ludzi, kwiaty i ptaki), a także *młyn wodny* w Widzach (fot. 41 i 42).

Fot. 41. Resztki murów młyna wodnego w Zaraczu (fot. W. Tkaczenko - internet)

Fot. 42. Fragment zachowanej mozaiki na ścianach młyna (fot. W. Tkaczenko - internet)

Dużą wartość architektoniczną ma zabudowa byłej kolonii dla urzędników starostwa powiatowego w Brasławiu, wzniesiona w latach 1924–1926 w modnym wówczas stylu dworowym, cechująca się wysokimi czterospadowymi dachami, mansardami i portykami (fot. 43). Większość z 18 budynków, choć z pewnymi zmianami, zachowała się do dzisiaj i koncentruje się na powierzchni nieco po-

Fot. 43. Jeden z budynków dawnej kolonii urzędniczej w Brasławiu (fot. T. Szczypek)

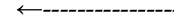

Fot. 44. Zabytkowa studnia w Brasławiu (fot. I. I. Pirożnik)

nad 1 ha w bezpośrednim sąsiedztwie głównego placu miasta. Zwraca też uwagę zbudowany w tym czasie czterospadowy drewniany dach typu namiotowego nad studnią (*колодезный шатер*) w pobliżu osiedla: ta piękna niewielka budowla jest uważana za jeden z architektonicznych symboli miasta (fot. 44). W 1929 roku, na zakończenie budowy kolonii, postawiono reprezentacyjny piętrowy budynek z ko-

lumnami dla administracji powiatowej. Ten budynek w zmienionej postaci funkcjonuje i dzisiaj, będąc siedzibą brasławskich władz rejonowych (fot. 45).

Fot. 45. Siedziba władz rejonowych w Brasławiu (fot. B. P. Własow)

Do zabytków monumentalnej architektury kultowej należą drewniane i murowane kościoły z okresu od XVII do początku XX wieku. Są to m. in.:

Fot. 46. Kościół pw. Św. Trójcy w Dru (internet)

- barokowy kompleks klasztoru bernardyńskiego w Dru z kościołem św. Trójcy – kościół, zbudowany w 1646 roku (w II połowie XVIII w. przebudowany), jest zabytkiem architektury barokowej (fot. 46). Od północy do kościoła przylega piętrowy gmach klasztoru. Od 1852 roku był świątynią parafialną. W czasie II wojny światowej uległ pożarowi. W latach 1945–1989 służył innym celom. Obecnie, razem z klasztorem, jest wyremontowany i pełni funkcje pierwotne. Jest zabytkiem o randze ogólnokrajowej.

- neogotycki kościół pw. Narodzenia Przenajświętszej Marii Panny w Brasławiu zbudowany w 1824 r., a w 1897 przebudowany (fot. 47). Główną świętością jest – słynący z cudów – obraz Matki Bożej Królowej Jezior, umieszczony w głównym ołtarzu (fot. 48 i 49). Obraz, jako siódmy na Białorusi, a pierwszy w obwodzie witebskim, został ukoronowany w 2009 roku koronami papieskimi. Niegdyś ikona ta, jak mówią dokumenty, znajdowała się w klasztorze grecko-katolickim, który spłonął od uderzenia pioruna w 1832 roku, sama ikona natomiast w jakiś cudowny sposób ocalała.

Fot. 47. Kościół w Brasławiu – widok z Góry Zamkowej (fot. T. Szczypek)

Fot. 48. Główny ołtarz w kościele z ikoną (fot. T. Szczypek)

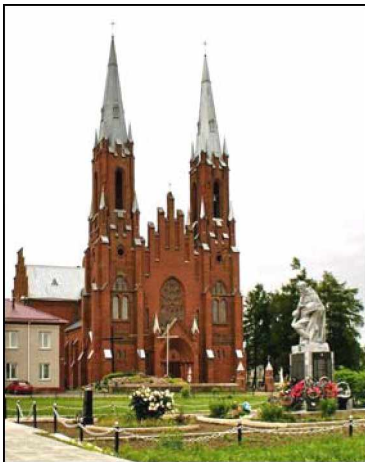
Fot. 49. Ikona Matki Bożej Królowej Jezior w kościele w Brasławiu (fot. I.I. Pirożnik)

– *neoromańsko-neogotycki kościół pw. Opatrzności Bożej w Słobodce (Słobódka)* – położony w centrum miejscowości, zbudowany w 1903 roku, o smukłej sylwetce, z dwiema strzelistymi wieżami (fot. 50). Jest to prawdopodobnie jedyny na Białorusi otynkowany, śnieżnobiały kościół neogotycki. Ściany i sklepienie wnętrza tej świątyni pokrywają kolorowe freski z lat 1975–1985 oplecione kwiatowymi ornamentami. Przedstawiają historie biblijne, sceny z życia świętych, sławne katolickie świątynie, m. in. Bazylikę św. Piotra w Watykanie, bazylikę w Lourdes (fot. 51).

Fot. 51. Wnętrze kościoła w Słobodce (fot. A. Aniszczenko – internet)

←
Fot. 50. Kościół Opatrzności Bożej w Słobodce – widok ogólny (fot. T. Szczypek)

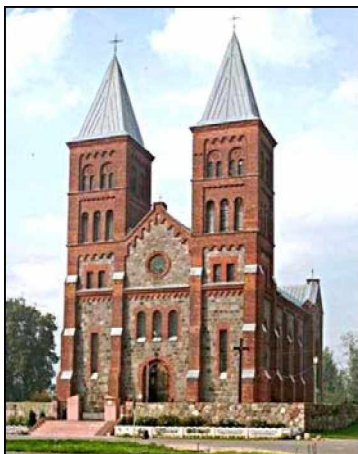

– *kościół pw. Trójcy Świętej (inna nazwa: Kościół Narodzenia Marii Panny) z 1914 roku w Widzach* – jeden z najwyższych, a może i najwyższy kościół na Białorusi: jego wieże – wg różnych źródeł – sięgają 59–76 m wysokości. Zbudowany w stylu neoromańsko-neogotyckim (fot. 52).

←
Fot. 52. Kościół pw. Trójcy Świętej w Widzach (fot. TomkaD – internet)

– *kościół pw. Bożego Ciała w Ikaźni* – zbudowany w 1912 roku (wg innych źródeł w 1905) w stylu neoromańskim (fot. 53). Stoi na miejscu dawnego, wielokrotnie niszczonego kościółka, postawionego w 1593 roku z inicjatywy Lwa Sapiehy. Mury obecnego kościoła, podobnie jak w Braślawiu, są ozdobione za pomocą tzw. mozaiki braślawskiej (wzory z kamienia ciosanego ułożone na zaprawie wapiennej).

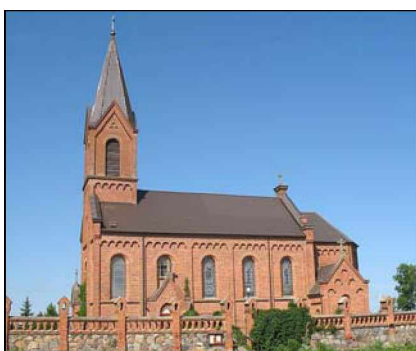
– drewniany kościół św. św. Piotra i Pawła z 1929 roku w Driswiatach (Dryswiatach), zbudowany w stylu białoruskim (fot. 54).

Fot. 54. Drewniany kościół w Driswiatach (internet)

←-----

Fot. 53. Kościół w Ikażni (internet)

- kościół Św. Jana Chrzciciela w Opsie – z początku XX wieku. Pierwotny drewniany był z roku 1768, ale spłonął w 1886 (fot. 55 i 57).

←-----

Fot. 55 i 56. Kościół w Opsie: widok ogólny i wewnątrz (fot. B. P. Własow i internet)

– oraz kościoły w: *Plusach* (*Plusy – pw. Trójcy Świętej* – neoromański – początek XX w.) i *Daliokich* (*Dalekie – pw. Świętego Stanisława* – drewniany z początku XX w. z cechami stylu modernistycznego).

Świątynie prawosławne są na omawianym obszarze reprezentowane przez wiele cerkwi z przełomu XIX i XX wieku. Do nich należą m. in.:

Fot. 57

fot. 58.

- cerkiew Zaśnięcia Przenajświętszej Bogarodzicy – Brasław – 1897, styl pseudorosyjski (fot. 57).
- cerkiew św. Mikołaja Cudotwórcy – Ikażni – 1905, styl pseudorosyjski (fot. 58).

Fot. 57. Cerkiew w Brasławiu (fot. T. Szczypek)

Fot. 58. Cerkiew w Ikażni (fot. W. Tkaczenko – internet)

Fot. 59.

Fot. 60

- cerkiew *Pokrowska w Bogino* (Bohinia – 1892), styl pseudorosyjski (fot. 59).
- cerkiew *św. św. Apostołów Piotra i Pawła – Driswiaty* – 1908, styl pseudorosyjski (fot. 60).

Fot. 59. Cerkiew w Bogino
(fot. A. Dybowski – internet)

Fot. 60. Cerkiew w Driswiatach
(fot. A. Kapczikow – internet)

Fot. 61. Molenna w Widzach
(www.globus.tut.by – internet)

Fot. 62. Molenna w Bułowiszkach
(fot. T. Szczypek)

- cerkiew *starobrzędowców Zaśnięcia Przenajświętszej Marii Panny w Widzach* – 1907(?), w stylu modern (fot. 61).
- drewniana *molenna starobrzędowa Pokrowska* (Opieki Matki Bożej) na skraju wioski *Bułowiszki nad jez. Snudy* (fot. 62, por. rys. 12), pierwsza połowa XX wieku.
- drewniana *cerkiew Św. Jerzego* (1891) na cmentarzu w *Druji*.
- *cerkiew św. Trójcy (lub: Św. Ducha) w Kozianach* – początek XX wieku.

Na ziemi brasławskiej istnieją też – zachowane w różnym stanie – zabytki architektury parkowej i pałacowo-parkowej. Do głównych można zaliczyć:

- *stary park krajobrazowy (pejzażowy) „Belmont” (Belmont)* – założony w XVIII w.

Rys. 18. XVIII-wieczny pałac w Achremowcach (rys. Napoleon Orda – internet)

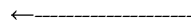
w wiosce Belmont [wcześniej nazywała się ona Olgierdowszczyzna, później – od nazwiska kolejnych właścicieli Achremowiczów – Achremowce (Achriemowcy)]. Kolejni właściciele, Salmonowiczowie, sprzedali w 1748 roku majątek rodowi Hylzenów, którzy w tym czasie zbudowali pałac i założyli park (rys. 18). Pod koniec XVIII w. obiekty te przeszły w ręce rodu Manuzzich, a od roku 1823 właścicielami stali się hr. Broel-Platerowie. Prawdopodobnie w czasie Powstania Listopadowego niemal cały pałac spłonął, a na potrze-

by rezydencji zagospodarowano i powiększono jeden z budynków istniejących na terenie posiadłości. W czasie I wojny światowej budynek-rezydencja spłonął, a po niej w pobliżu ruin pałacu wybudowano dwór, który był siedzibą Platerów do 1939 roku. Od II wojny światowej, poza ledwie zaznaczającymi się fundamentami, nie ma śladu po tej rezydencji.

Wspomniany park usytuowano w sąsiedztwie południowo-wschodniego brzegu jez. Driwiaty na wysokiej falistej terasie, skąd roztacza się piękny widok na ten zbiornik wodny (Belmont – z fr. i wł. piękna góra). Na terenie parku do dzisiaj zachowały się dwa duże stawy z łączącymi je kanałami, z wyspami, zatoczkami, niegdyś ozdobione mostkami i altankami. Obecnie park jest mocno zarośnięty, ma nieco zniszczony drzewostan, którego wiek sięga 120–140 lat. Zachowały się stare aleje, polany, widoczne są linie stawów, starych wałów i rowów, rosną gatunki egzotycznych drzew. Powierzchnia parku wynosi około 62 ha.

W sąsiedztwie parku istnieje cmentarz katolicki ogrodzony murem z czerwonej cegły z wbudowaną kaplicą pw. Chrystusa Zbawiciela. Tę neogotycką budowlę ufundował w 1858 roku hr. Feliks Plater (fot. 63).

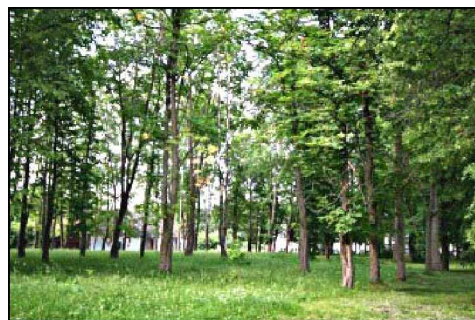

Fot. 63. Kaplica cmentarna Chrystusa Zbawiciela w Achremowcach (fot. K. Szastouski – internet)

– zespół dworsko-parkowy *Sapiehów w Dru* – obejmuje dwór, który był już tyle razy przebudowywany, że w ogóle nie przypomina gmachu pierwotnego (fot. 64) oraz resztki parku (fot. 65). Dwór został zbudowany w I połowie XVII wieku, park na-

Fot. 64. Obecny wygląd dworu w Dru (wg: Holiday.by)

Fot. 65. Fragment parku w Dru (wg: Holiday.by)

tomiał założono w początkach XIX wieku. Zajmuje obszar o powierzchni około 4 ha. Rosną w nim – uzupełnione w ciągu ostatnich lat – głównie gatunki drzew i krzewów rodzimych, chociaż spotykane są również gatunki egzotyczne.

- *zespół dworsko-parkowy w Opsie* - własność Platerów: tych samych, którzy w ostatnim okresie władali Belmontem (Achremowcami). Obiekt ten został rozstrawiony przez aktywną uczestniczkę Powstania Listopadowego - Emilię Plater. Dwór pochodzi z początku XX wieku: z lat 1903-1904 i powstał jako główna siedziba Platerów na Braślowszczyźnie. W architekturze budynku przeplatają się elementy stylu klasycznego oraz stylu modern (fot. 66 i 67). Dwór stoi nad brzegiem jez. Opsa, do którego prowadzą specjalne schody. Wokół rozciąga się park pejzażowy z dużymi starymi drzewami i grupami świerka i jodły (około 6 ha). Tu do niedawna rósł najstarszy dąb na Braślowszczyźnie (więcej o nim - por. str. 41). Obecnie dwór i częściowo park podlegają rekonstrukcji z przeznaczeniem na cele ekoturystyczne.

Fot. 66. Dwór Platerów w Opsie - lata 1930. (fot. A. Ostrowska - internet)

Fot. 67. Dwór Platerów w Opsie - rok 2011 (fot. T. Szczypiek)

- *zespół dworsko-parkowy Widzy-Łowczyńskije (Widze Łowczyńskie)* - Widze Łowczyńskie stanowiły pierwotnie posiadłość znanej na Braślowszczyźnie rodziny Wawrzeckich, którzy władali nią przez około 170 lat: od połowy XVII do I ćwiartki XIX wieku, a od tego czasu do 1939 roku była własnością ich krewnych - Mineyków.

Fot. 68. Dwór Wawrzeckich i Mineyków - widok od strony wejścia (wg: Gorbaczew, 2010)

Fot. 69. Dwór Wawrzeckich i Mineyków - widok od strony ogrodowej (www.globus.tut.by)

Klasycystyczny gmach, do którego wiedzie klonowo-jesionowa aleja o długości 280 m, zbudował na przełomie XVIII i XIX wieku Stanisław Wawrzecki, w roku 1900 natomiast został przebudowany przez Mineyków. Od strony wejściowej budynek jest parterowy, od ogrodowej - piętrowy, ze względu na różnice wysokości w te-

renie (fot. 68 i 69). Wokół dworu rozciągają się pozostałości parku pejzażowego o powierzchni około 5 ha. Posiadłość wielokrotnie odwiedzał Adam Mickiewicz.

Z pomników historycznych na Brasławszczyźnie można wspomnieć m. in.:

- o umocnieniach z okresu I wojny światowej,
- o mogile Tomasza Wawrzeckiego w Widzach (ostatniego właściciela dworu w Widzach Łowczyńskich, polskiego polityka i żołnierza, uczestnika insurekcji kościuszkowskiej w stopniu generała, a po ujęciu Kościuszki po przegranej bitwie pod Maciejowicami – od 10 października do 16 listopada 1794 r. Najwyższego Naczelnika Siły Zbrojnej Narodowej, w 1994 roku uhonorowanego znaczkami przez Poczta Białoruską; fot. 70, 71, rys. 19),

Fot. 70. Tomasz Wawrzecki (1759-1816) (internet)

Fot. 71. Mogiła Tomasza Wawrzeckiego w Widzach (fot. I. I. Pirożnik)

Rys. 19. Tomasz Wawrzecki na białoruskim znaczkach pocztowych z roku 1994

- o mogile Józefa Kopcia w Łuszniewie [polskiego generała, uczestnika insurekcji kościuszkowskiej, zesłańca na Kamchatkę, autora znanego „Dziennika podróży Józefa Kopcia przez całą wzdłuż Azję, lądem do portu Ochocka, oceanem przez Wyspy Kurylskie do Niższej Kamchatki, a stamtąd na powrót do tegoż portu na psach i jeleniach” (pisownia uwspółcześiona), którego pierwsza edycja wyszła we Wrocławiu w roku 1837] (fot. 72).

Fot. 72. Mogiła Józefa Kopcia (1758 lub 1762-1827) (fot. I. I. Pirożnik)

- o mogile Stanisława Narbutta w Brasławiu (por. str. 30 i 31).

POTENCJAŁ REKREACYJNO-TURYSTYCZNY

Przedstawione wyżej skrótowo fakty wskazują, że obszar Pojezierza Braślawskiego dysponuje wielkim potencjałem rekreacyjno-turystycznym, zarówno w zakresie przyrodniczym, jak i historyczno-kulturowym.

W zakresie przyrodniczym podstawę wspomnianego potencjału stanowi braślawski system wodny, a także poszczególne jeziora. Ich obecność wpływa na możliwość realizowania dłuższych wycieczek różnymi typami wodnych środków transportu, bowiem – jak już wspomniano – są one ze sobą połączone.

Jeziora Braślawszczyzny są atrakcyjne do kąpieli, nurkowania, kajakarstwa i wioślarstwa, do żeglowania, a także do amatorskiego (ale płatnego) wędkowania (fot. 73).

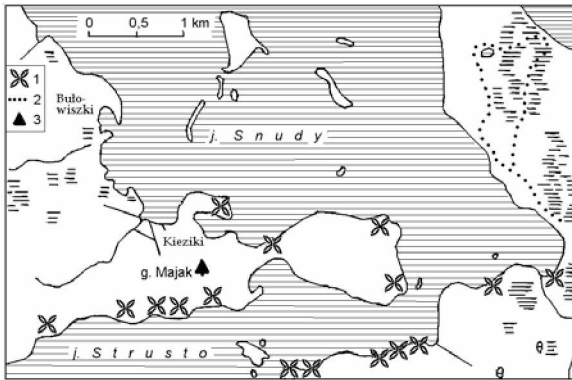
Fot. 73. Różne jednostki pływające przy brzegu jez. Snudy (fot. I. I. Pirożnik)

Fot. 74. Labirynt jeziorny w okolicach Braślawia (wg: *Braślawskij rajon*, bez daty)

Bardzo urozmaicona linia brzegowa jezior, liczne półwyspy i wyspy tworzą prawdziwy błękitny labirynt (fot. 74), sprzyjający wytyczaniu wodnych tras turystycznych. Pagórkowate tereny wokół jezior zadziwiają z kolei różnorodnością pejzaży. Istnieje tu wiele punktów widokowych, dostarczających niezapomnianych wrażeń estetycznych. Najbardziej znanym spośród nich jest tzw. *góra Majak* – najwyższy punkt na Pojezierzu Braślawskim. Stanowi ona wierzchołek półwyspu o charakterze wzgórz kemowych (tzw. Góry Kiezikowskie – *Кезикувскіе горы*) rozdzielającego jez. Snudy i Strusto i leży na wysokości 174 m n.p.m., wznosząc się jednocześnie 44,7 m ponad lustro wody (rys. 20). Na początku XX w. geodeci postawili w tym punkcie wieżę triangulacyjną, którą miejscowa ludność nazwała latarnią morską (*маяк*). Niedawno w tym miejscu zbudowano dwupoziomą wieżę widokową (fot. 75), z której otwierają się szerokie panoramy, uznawane za najpiękniejsze na Pojezierzu Białoruskim (por. np. fot. 7 i 13). Podobne znaczenie mają punkty widokowe na grzbiecie kemowym koło wsi Maskowiczi z wierzchołkiem wspomnianego średniowiecznego grodziska, najwyższe wzniesienia na półwyspie ozowym między jeziorami Niedrowo i Pociach koło Słobodki, wzniesienia na północnym brzegu jeziora Snudy i in.

Ważne znaczenie rekreacyjne omawianego regionu mają lasy i bagna, jako miejsca zbioru jagód i grzybów, a także obserwacji wielu gatunków zwierząt, w tym zwłaszcza ptaków wodno-błotnych, a także poznawania ciekawych gatunków roślin.

Rys. 20. Punkt widokowy góra Majak na półwyspie między jeziorami Strusto i Snudy (wg: *Nacjonalnyj park...*, 2007):
1 - pola namiotowe, 2 - ścieżka ekologiczna „Mieź-oziornyj” (Mieź-jeziorna), 3 - punkt widokowy

Fot. 75. Punkt widokowy na g. Majak (fot. T. Szczypek)

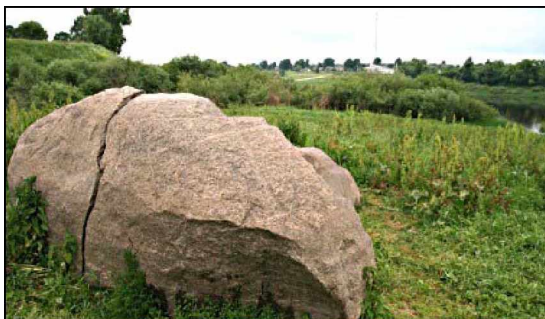
Interesujące z turystycznego punktu widzenia są rzadkie formy terenu (np. wspomniane już ozy lub kemy) oraz pomniki przyrody. Do tych ostatnich przez długi okres należał dąb-patriarcha, zwany też Dębem Napoleona: dąb szypułkowy w parku dworskim w Opsie (fot. 76) mający około 300 lat, około 20 m wysokości i 6,20 m obwodu pnia. Niestety, 7 października 2012 roku nie wytrzymał on naporu wichury...

Fot. 76. Pomnik przyrody - dąb szypułkowy *Quercus robur* w Opsie w dniu 18.07.2011 (fot. T. Szczypek). Od 7.10.2012 już go nie ma...

Do ważnych pomników przyrody nieożywionej, istotnych z turystycznego punktu widzenia, należą wspomniane już wcześniej, wytypowane głazy narzutowe rangi ogólnokrajowej. Są to: dwa skupiska głazów (po 3 egzemplarze): Krasnogorskie i Kamienie Wołoso, a także 19 pojedynczych, w tym np. Kamień Strustowski - największy erratyk Braślawszczyzny, leżący na zachodnim brzegu jez. Strusto niedaleko wsi o tej samej nazwie (długość 4,5 m, szerokość 4,4 m, obwód 13,8 m, waga - ponad 40 t), a także Krowi Kamień koło wsi Czerniszki, Czarci Ślad (lub: Boży Ślad) koło wsi Jakubiańce, głazy koło Braślawia, Leoszek i w innych miejscach. Wiele z nich ma nie tylko znaczenie przyrodoznawcze, ale też historyczno-kulturowe jako obiekty kultów pogańskich (np. kamienie „diabelskie”).

Specyficznymi pomnikami historyczno-kulturowymi, pomnikami kamiennej staroruskiej epigrafiki i ikonografii są tzw. kamienie Borysów (*Борисовы камни*), czyli wielkie głazy (wysokość 1,8–3 m, obwód – do 8 m) ze starannie wyciętymi na nich krzyżami i różnymi napisami. Zachowały się one w północnej części Białorusi, na terenie dawnego księstwa Połockiego, zwłaszcza w dolinie Dźwiny na zachód od Połocka. Przeznaczenie tych kamieni nie jest do końca jasne: wg jednych teorii kamienie te wyznaczały drogę szlaków handlowych, wg innych były wcześniej świętymi

Fot. 77. Kamień Borysa nad Drujką w Druji (internet)

kamieniami pogan, a napisy wycinało na nich na znak przyjęcia chrześcijaństwa przez ludność. Wspomniane napisy, wzywające pomocy Bożej, wykonano na rozkaz księcia połockiego Borysa Wsiesławowicza i często zawierają one jego imię (stąd nazwa kamieni); pochodzą one z XII wieku. Kamienie te znane są od XIX wieku, a zachowane są trzy, w tym jeden na Braślawszczyźnie – w Druji. W roku 2002 wydobyto go z dna Drujki przy ujściu i umieszczono na wysokim

brzegu tej rzeki (fot. 77), w 2011 natomiast przeniesiono na plac w centrum wioski.

Do obiektów oznaczeniu turystyczno-rekreacyjnym należą również źródła. Na Pojezierzu Braślawskim znanych jest wiele źródeł, przy czym znaczna ich liczba występuje na dnie mis jeziornych. Największą popularnością cieszy się źródło *Okmienica* (lit. kamienisty – od nazwy potoku, w którego dnie miejscami występują kamienie i głazy) tuż przy północno-zachodnim brzegu jez. Strusto (fot. 78 i 79). Jest ono też inaczej nazywane *Zimnik* lub *Szalkinia* (lit. zimny). Źródło to cechuje się zmineralizowaną wodą typu chlorkowo-sodowego. Ze wspomnianym źródłem są związane liczne legendy, a jego wody były uważane za lecznicze. Znaczenie kultowe ma również źródło *Machabeusz* (*Маковеў*) koło wsi Bogino (Bohiń). Z kolei źródła siarkowodorowe z zasobami leczniczego sapropelu m. in. w sąsiedztwie byłego dworu Wawrzeckich w Widzach Łowczyńskich są bardzo cenne ze względów balneologicznych (dość przypomnieć, że w XIX wieku na ich bazie funkcjonowało tu małe uzdrowisko).

Fot. 78 i 79. Popularne źródło Okmienica nad jez. Strusto (fot. B. P. Własow)

Dla przyrodniczej składowej turystyki (ekoturystyki) istotne znaczenie ma niewątpliwie obecność obszarów chronionych. Na Brasławszczyźnie, oprócz samego parku narodowego i wielu pomników przyrody istnieją jeszcze rezerwaty przyrodnicze o randze zarówno ogólnokrajowej, jak i lokalnej (por. rys. 9, 13 i 16). Należą do nich m. in.:

- 1) Rezerwat Hydrologiczny Riczi (*Гидрологический заказник Ричи* – 1979, pow. 1 340 ha – obejmuje białoruską część jez. Riczi i przyległy do niego teren: znaczenie ogólnokrajowe),
- 2) Rezerwat Krajobrazowy Mieżozioznyj (*Ландшафтный заказник Межозёрный* – 1977, pow. 982 ha – obejmuje obszar między jez. Snudy a Wołoso Jużnyj i Wołoso Siewiernyj: ten ostatni zbiornik wszedł w skład rezerwatu w roku 1986: znaczenie ogólnokrajowe),
- 3) botaniczny Rezerwat Dubki (*Заказник Дубки* – 1981, pow. 80 ha, 1 km na południo-wschód Brasławia, obejmuje fragment czystej dąbrowy przy południowo-wschodnim brzegu jez. Driwiaty, dokładniej – przy północnym brzegu zatoki *Mielkaja tuka*; należy tu zaznaczyć, że wg jednych źródeł rezerwat ten został zlikwidowany w momencie powołania Parku Narodowego „Jeziora Brasławskie”, wg innych – w dalszym ciągu funkcjonuje: znaczenie lokalne),
- 4) biologiczny Rezerwat Zabołotje (*Заказник Заболотье* – 1979, pow. 1 960 ha – w okolicach wsi o tej samej nazwie, obejmuje torfowisko wysokie, również o tej samej nazwie, z obficie rosnącą i owocującą żurawiną błotną *Охысцус quadripetalus* = *Охысцус palustris* = *Vaccinium охысцус* – кляквя обыкновенная: znaczenie ogólnokrajowe),
- 5) rezerwat ornitologiczny na jez. Snudy (*орнитологический заказник на оз. Снуды* – 1985, pow. 2 200 ha – obejmuje wszystkie wyspy jeziora, na których co roku pojawia się 7 tys. ptaków ponad 50 gatunków; wstęp na wyspy jest ograniczony: znaczenie lokalne).

W zakresie historyczno-kulturowym podstawę potencjału turystyczno-rekreacyjnego Pojezierza Brasławskiego stanowią liczne, tylko w części wyżej wspomniane, pomniki i zabytki archeologiczne, historyczne, kulturowe, architektoniczne i etnograficzne. Dzięki nim turysta ma możliwość poznania, przypomnienia sobie, a przede wszystkim obcowania z okruciami bogatej i skomplikowanej historii tego obszaru. Obiekty te mają nieocenioną wartość poznawczą, a także emocjonalno-sentymentalną.

WYBRANE ELEMENTY ZAGOSPODAROWANIA TURYSTYCZNO-REKREACYJNEGO POJEZIERZA BRASŁAWSKIEGO

Potencjał turystyczno-rekreacyjny Brasławszczyzny zaczął być wykorzystywany już w XIX wieku, a intensywniejszy rozwój sfery turystyki i wypoczynku miał miejsce od lat 20. XX wieku, kiedy region ten wchodził w skład województwa wileńskiego Rzeczypospolitej. Jednak w miarę pełne (choć jeszcze dalekie od zamierzeń) korzystanie z uroków przyrodniczo-kulturowych omawianego obszaru rozpoczęło się w zasadzie od chwili utworzenia na tym terenie parku narodowego. Należy tu wspomnieć, że w dużym stopniu istotne znaczenie mają pod tym względem wspomniane już warunki klimatyczne (i pogodowe), związane z okresem letnim, a także zimowym: komfortowy okres dla letnich rodzajów rekreacji (temperatura powietrza $>15^{\circ}\text{C}$) jest na omawianym obszarze krótszy niż w środkowej części i na południu Białorusi i wynosi średnio 77 dni. Z kolei czas trwania letniego sezonu kąpielowego ze średnią dobową temperaturą wody $>17^{\circ}\text{C}$ wynosi 64 dni. Mimo dość znacznych powierzchni, wiele jezior ma niewielkie głębokości, co gwarantuje szybkie nagrzewanie się wody. Dla zimowych rodzajów wypoczynku komfortowy jest natomiast okres z trwałą pokrywą śnieżną i średnią dobową temperaturą powietrza poniżej -5°C . Długość tego okresu wynosi tu średnio 95 dni.

Wykorzystanie potencjału turystyczno-rekreacyjnego jest związane z odpowiednim zagospodarowaniem turystycznym. Składa się nań: sieć komunikacyjna, sieć szlaków turystycznych, baza noclegowa, żywniowa oraz urządzenia towarzyszące (przechowalnie bagażu, plaże, urządzenia sportowe itd.). W niniejszej pracy zwrócimy uwagę tylko na trzy elementy tego zagospodarowania: sieć komunikacyjną, sieć szlaków turystycznych i bazę noclegową.

Dostępność komunikacyjna obszaru jest dobra: bez większych problemów można tu dotrzeć samochodem z Mińska (dwie trasy: przez Postawy i Widzy oraz przez Głębokoje i Szarkowszczyznę - w większości drogi dobre) oraz z Witebska i Połocka. Drogi miejscowe, których sieć jest stosunkowo gęsta, są nieco gorszej jakości, ale można nimi w zasadzie dotrzeć do każdego z większych jezior i każdej miejscowości w środkowej części Brasławszczyzny, w części południowo-wschodniej natomiast - na obszarze bardziej zwartych bagien - dróg jest wyraźnie mniej.

Na sieć szlaków turystycznych na obszarze ziemi brasławskiej składają się:

- 1) trzy szlaki rowerowe o łącznej długości 130 km,
- 2) pięć szlaków wodnych o łącznej długości 151 km,
- 3) trzy szlaki piesze o łącznej długości 286 km,
- 4) trzy ścieżki ekologiczne:
 - „Między jeziorami” (*Межозёрный*) - obejmuje 10 stanowisk na obszarze wspomnianego wcześniej rezerwatu o tej samej nazwie między jeziorami Wołos i Snudy (rys. 13 i 16); ścieżka ma około 4 km długości i prowadzi przez teren, gdzie występują praktycznie wszystkie formy terenu, typowe dla Pojezierza Białoruskiego oraz związana z nimi szata roślinna;

- „Wał ozowy w Słobodce” (Слободковская озовая гряда – rys. 14) o długości 4,6 km (fot. 80). Na samym wale ozowym zlokalizowano 7 stanowisk (stan na 2011 rok – fot. 81), gdzie na dużych planszach przedstawiono różne zagadnienia związane zarówno z samym ozem, jaki z jego sąsiedztwem: 1 – starożytne grodziska, 2 – stepowe gatunki roślin występujących na nasłonecznionych stokach, 3 – świat roślinny jezior, 4 – budowa wewnętrzna, geneza i ukształtowanie ozu, 5 – jeziora brasławskie, 6 – pozostałości przedwojennego poligonu polskich wojsk ochrony pogranicza stacjonujących w Słobodce, 7 – fauna parku narodowego;

Fot. 80. Wejście na ścieżkę ekologiczną w Słobodce (fot. T. Szczypek)

Fot. 81. Plansza ze schematem ścieżki ekologicznej „Wał ozowy w Słobodce” (fot. I. I. Pirożnik)

- „Park Bielmont” (Парк Бельмонт) – liczy 2,4 km długości, obejmuje 21 stanowisk (z których 13 dysponuje odpowiednimi informacjami na planszach) i zapoznaje turystów z całością zagadnień dotyczących tego drugiego pod względem powierzchni parku na Białorusi (fot. 82): demonstruje m. in. stawy parkowe, systemy alejek parkowych, ciekawsze gatunki drzew i wiek drzew.

Prawie wszystkie szlaki turystyczne rowerowe i wodne oraz ścieżki ekologiczne są zlokalizowane na terenie brasławskiej grupy jezior, szlaki piesze natomiast obejmują również południową część parku narodowego i wychodzą daleko poza jego granice.

Fot. 82. Plansza z ogólną informacją o ścieżce w Parku Belmont (internet)

Prawie wszystkie szlaki turystyczne rowerowe i wodne oraz ścieżki ekologiczne są zlokalizowane na obszarze brasławskiej grupy jezior, szlaki piesze natomiast obejmują również południową część parku narodowego i wychodzą daleko poza jego granice.

Wielkość ogólnego rocznego potoku turystycznego na Brasławszczyźnie sięga około 30 tys. osób, co oznacza, że jest on 3 razy mniejszy niż w Naroczańskim Parku Narodowym, gdzie wynosi 90 tys.

Baza noclegowa jest w granicach omawianego obszaru rozwinięta średnio. Sam park narodowy dysponuje czterema głównymi ośrodkami wypoczynkowymi (Driwiaty, Słobodka, Lieoszeki, Zołowo – fot. 83–86, rys. 9), liczącymi łącznie niewiele, bo tylko około 170 miejsc. Istnieje tu też kilka ośrodków branżowych i 7–8 kempingów. Ponadto turyści mogą wypoczywać na wyznaczonych, dość licznych polach namiotowych, a także na daczach, u krewnych i znajomych.

Fot. 83. Ośrodek wypoczynkowy w Driwiatach (internet)

Fot. 84. Ośrodek wypoczynkowy w Słobodce (internet)

Fot. 85. Ośrodek wypoczynkowy w Lieoszkach (internet)

Fot. 86. Ośrodek wypoczynkowy w Zołowie (internet)

Z obiektów parku narodowego korzysta rocznie około 9 tys. osób, w tym: z ośrodków wypoczynkowych około 6 tys., z kempingów – około 3 tys.

Z kolei średnia liczba turystów zorganizowanych i indywidualnych, przypadających na 100 osób miejscowych, wynosi tu 38 (w Parku Naroczańskim – 67, w Parku Białowieskim – 23, w Parku Prypeckim – 19), co świadczy o średnim poziomie rozwoju funkcji turystyczno-rekreacyjnych. Mimo to obserwuje się stopniową zmianę morfologii osiedli wiejskich: obok starej, tradycyjnej zabudowy pojawiają się nowe budynki, a także obiekty infrastruktury rekreacyjnej (pensjonaty, prywatne hotele, ośrodki rekreacyjne itp. – fot. 87-90), w strefie przybrzeżnej jezior buduje się przystanie dla motorówek, jachtów, a także place sportowe i in.). To samo dotyczy Brasławia.

Fot. 87. Tradycyjne budownictwo wiejskie (fot. I. I. Pirożnik)

Fot. 88. Nowe budownictwo na wsi (fot. I. I. Pirożnik)

Fot. 89. Nowy ośrodek rekreacyjny, Krasnosielcy (fot. T. Szczypek)

Fot. 90. Przystań dla sprzętu pływającego, Driwiaty (fot. I. I. Pirożnik)

ZAKOŃCZENIE

Obszar Pojezierza Braślawskiego, a zwłaszcza utworzonego tu Parku Narodowego „Jeziora Braślawskie”, ze względu na swe walory przyrodnicze oraz historyczno-kulturowe, należy do bardziej interesujących na obszarze Białorusi. Z tego też powodu cieszy się sporym zainteresowaniem turystów. Nie jest ono jednak tak duże, jak obszar sąsiedniego Naroczańskiego Parku Narodowego. Głównym powodem jest, jak się wydaje, większa odległość i – w związku z tym – mimo wszystko trudniejszy dostęp ze środkowej części Białorusi, a zwłaszcza z Mińska.

Ze względu na rozwijaną ekoturystykę konieczne jest utworzenie nowych obiektów chronionych, zwłaszcza form rzeźby, w obrębie samego parku, rozszerzenie wachlarza usług o charakterze ekologicznym, w tym np. utworzenie kolejnych tras ekologicznych (pieszych, rowerowych), wykorzystujących unikatowe krajobrazy i obiekty przyrodnicze, nowej wodnej trasy ekologiczno-turystycznej wokół jezior braślawskich (*Браславская кругосветка*). Istnieje też potrzeba opracowania i uruchomienia tras kulturowo-etnograficznych, np. Driswiaty – Widzy – Bogino w celu zwiedzania tego typu obiektów na tym obszarze, zupełnie nowej trasy poświęconej mitologii Pojezierza Białoruskiego na podstawie demonstracji obiektów kultów pogańskich (świątyni – w tych zamierzonych czasach – głazów, źródeł, drzew itp.).

Realizowane i planowane są: rekonstrukcja fragmentów starego grodziska na G. Zamkowej, budowa sanatorium w Widzach-Łowczyńskich, trasy narciarskiej w przybrzeżnej strefie jez. Driwiaty, nowych ośrodków wypoczynkowych parku narodowego oraz prywatnych. Dąży się do rozwoju sportów wodnych.

Te i inne przygotowywane i planowane przedsięwzięcia o charakterze ekologicznym oraz historyczno-kulturowo-etnograficznym wraz z konkretnymi działaniami budowlanymi mogą w znaczący sposób zwiększyć liczbę zainteresowanych turystów, co z kolei przyczyni się do rozszerzenia zakresu usług, i poszerzenia różnego typu bazy noclegowej. Dzięki temu region ten może w sumie stać się bardziej atrakcyjny dla potencjalnych gości nie tylko krajowych, ale też z państw bałtyckich, Rosji i innych.

LITERATURA

- Atlas gistoryi Biełarusi ad starazytnasci da naszych dzion. Bieł-En, Minsk, 2004.
- Atlas Respubliki Biełarus'. DKZRGiK RB, Minsk, 1998: 49 s.
- Blacharska W. (red.), 2004: Brasławszczyzna – kresy Kresów II Rzeczypospolitej. Wyd. Muzeum Narodowego, Gdańsk: 120 s.
- Błakitnaja kniga Biełarusi. BiełEn, Minsk, 1994: 415 s.
- Brasław. Goroda Biełarusi: www.samlib.ru/i/iwanowsmolenskij_w_g/viivo2002-4.shtml
- Brasławskij rajon. UP „RIFTUR”, Minsk (bez daty): 20 s.
- Duczyc L. U., 1993: Maskawiczy. Połockij lietopisiec. Istoriko-litieraturnyj žurnał, 1(2), Połock: 13–18.
- Encykłapiedyja pryrody Biełarusi, t. 1–5. BiełSawEncykłapiedyja, Minsk, 1983–1986.
- Geomorfologičeskaja karta Biełorusskoj SSR, 1 : 500 000. Moskwa, 1990.
- Gorbaczew R., 2010: Kto winowien w razwalie szliachietkich usadieb i dworców? *Salidarnasc'*, 14.04.2010, gazetaby.com.
- Gosudarstwiennyj wodnyj kadastr: wodnyje riesursy, ich ispolzowanije i kaczestwo wod (za 2004 god). Ministierstwo prirodných riesursow i ochrany okružajuszczej sriedy, Minsk, 2005: 135 s.
- Górska A., Marcinek R., Jamski P. J., 2005: Kresy. Przewodnik. Wyd. Kluszczyński, Kraków: 272 s.
- Hedemann O., 1930: Historia powiatu brasławskiego. Nakładem Sejmiku Brasławskiego, Wilno: 481 s.
- Ilustrowany atlas historii Polski. Demart, Warszawa, 2006: 408 s.
- Jakuszkó O. F., 1971: Brasławskoje Poozierje. Istorija razwitija i sowriemiennoje sostojanije oziór Siewiernoj Biełorussii. Wyszczeszaja szkoła, Minsk: 336 s.
- Kolbuszewski J., 2005: Kresy. Wyd. Dolnośląskie, Wrocław: 257 s.
- Kondracki J., 1938: Studia nad morfologią i hydrografią Pojezierza Brasławskiego. *Przeł. Geogr.*, 17 (1937): 1–100.
- Łopalewski T., 2009: Między Niemnem a Dźwina. Ziemia wileńska i nowogródzka. LTW, Dziekanów Leśny: 256 s. (reprint z roku 1938).
- Mysliwiec I. A., Gigiewicz G. S., 1987: Brasławskije ozióra. Uniwersitetskoje, Minsk: 79 s.
- Nacionalnyj park „Brasławskije ozióra”. Turistyczeskaja karta 1 : 155 000. RUP „Biełkartografija”, Minsk, 2007.
- Nacionalnyj park „Brasławskije ozióra”. Karta 1 : 100 000. RUP „Biełgieodiezija”, Minsk, 2009.
- Nacyjanalny atlas Biełarusi. Minsk, 2002.
- Pirożnik I. I., Własow B. P., Poleszczuk N. I., 2011: Geoekologiczne problemy rozwoju sieci rezerwatów i parków narodowych Białorusi. *Acta Geographica Silesiana*, 10. WNoZ UŚ-ZPKWŚ, Sosnowiec-Będzin: 45–55.
- Primiernaja Programma razwitija Brasławskogo rajona na 2011–2015 gody. Rieszenije Brasławskogo rajonnogo Sowietu dieputatow, 30.11.2010, Nr 43.
- Rąkowski G., 2000: Wśród jezior i mszarów Wileńszczyzny. Rewasz, Warszawa: 368 s.
- Riekomiendacii po ispolzowaniju i ochranie prirodnogo i istoriko-kulturnogo nasledija dlia formirowanija sieti i obiektow ekologiczeskogo turizmu i obrazowanija (na primierie Brasławskogo Poozierja). Awt.-sost.: A. I. Tarasionok i drugije; pod ried. I. I. Pirożnika. BGU, Minsk: 2006: 38 s.
- Roberts N., 2009: Białoruś. Przewodnik turystyczny National Geographic. Wyd. G + J RBA, Warszawa: 246 s.
- Rusiecki A. U., Rusiecki Ju. A., 2005: Mastacka kultura Wicebskaga Paazier'ja: ad starazytnasci da paczatku XX stagoddzia. Biełaruskaja encykłapiedyja, Minsk: 320 s.

Szidłowski K. S., 1996: Architekturnaja spadczyna Braslauszczyny. Polymia, Minsk: 158 s.

Szidłowski K., 2006: Kraj gołubych ozior. UP Riftur, Minsk: 28 s.

Szidłowski K., 2006: Brasław i jego okriestnosti. Putiewoditiel. UP Riftur, Minsk: 80 s.

Szidłowski K., Tierientjewa E., Płytkiewicz S., 2010: Gołuboje ożerielje Brasławszczy. Dikaja priroda Bielarusi, 4-5: 8-16.

Tarasionok A. I., 2003: Ekologiczeskij turizm i riekreacyonnoje prirodopolzowanije w Bielarusi. EGU, Minsk: 119 s.

Wyrzykowski J., Marak J. (red.), 2010: Turystyka w ujęciu interdyscyplinarnym. WSH, Wrocław: 592 s.

http://vitebskbiker.info/guide/protected_areas/braslavskie_ozjora

<http://vlib.by/pridvinie/index.php/orsha-menu/25-additional-materials-lib/223-goluboe-ogerele-braslava-brasl-raion>

<http://www.braslav.narod.ru/about.htm>

<http://www.mytravel.by/v-krayu-ozier-i-rek-disnadruga.html>

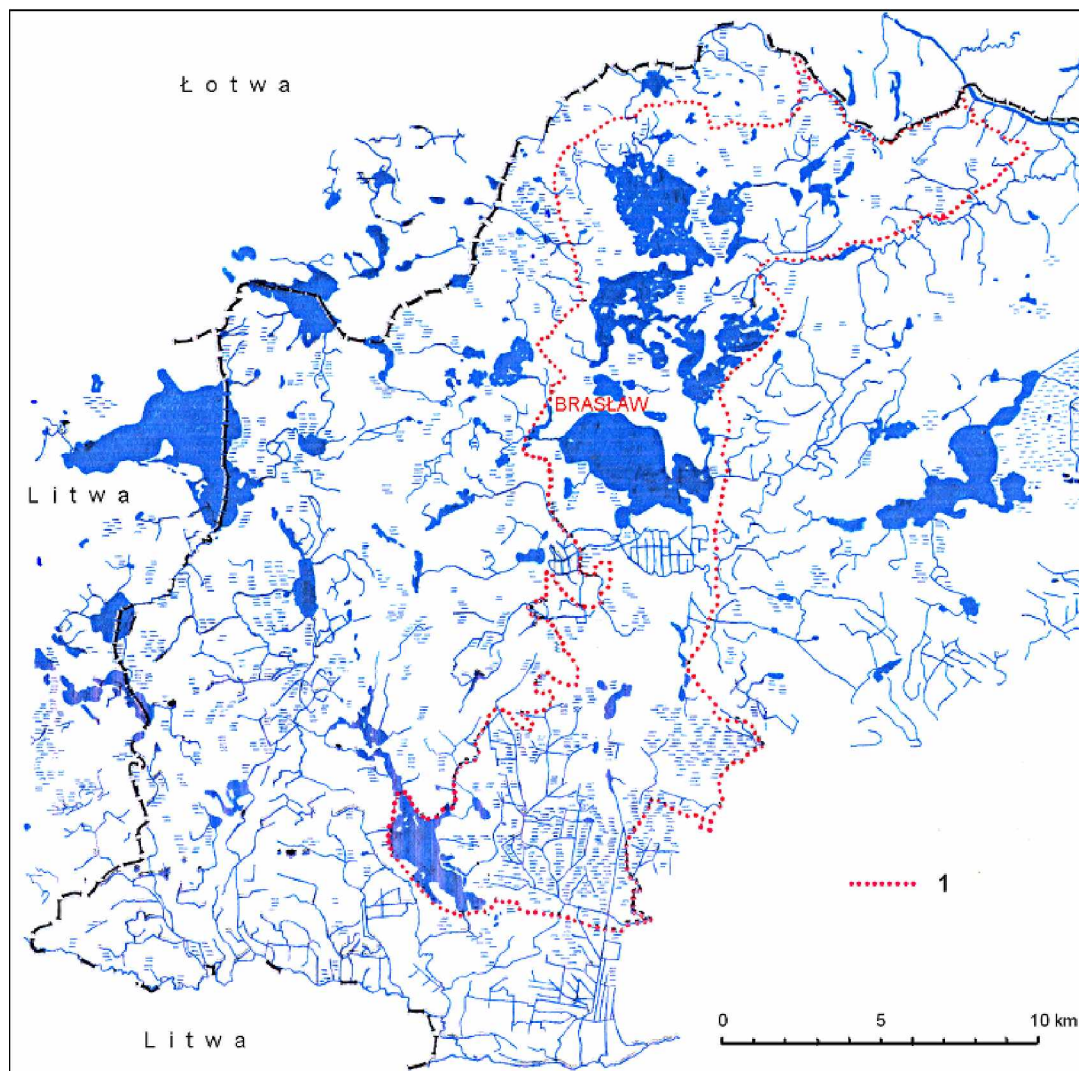
<http://www.radzima.org/pl/object/4566.html>

<http://www.pmr.gov.by/?id=310>

<http://www.sgu.ru/files/nodes/9769/030.pdf>

<http://zolotayrybka.ru/ozero-voiso#ixzz2aMP7bzDh>

poseidon.by/content/ozero-voiso

Rys. 8. Sieć hydrograficzna (bez nazw własnych obiektów) Pojezierza Brasławskiego (zestawiono na podstawie: KONDRAČKA, 1938; *Nacjonalnyj park „Brasławskije ożiora”*, 2007, 2009):
1 – granice Parku Narodowego (Jeziora Brasławskie)